

Rácz László, Rácz Lászlóné

Az interjút készítette: Tímár Lajos
Szerkesztette: Kádár Judit
Debrecen, 2013. április-június

Család, gyermekkor

Kisgyermekkor, a háborúban

Az apai nagyszülők körmendiek voltak. Rácz Aladár nagyapám közjegyző volt Körmenden; én őt nem ismertem, mert korán meghalt. Apai nagyanyám, Paukovics Anna, a nevéből következtetve valószínűleg szerb származású volt. Anyai nagyapám, Czirmay Zoltán¹, aki 1919-ben sajnos fiatalon, 43 éves korában hunyt el tüdőbetegségben, Kézdivásárhelyt szolgált, egy ideig Bartók György² püspök titkáraként is. Nagy tudású, nagyon szépen fogalmazó lelkipásztor volt, aki mind szóban, mind írásban magas szintet ért el, ahogyan visszakövetkeztetek erre, de őt sajnos szintén nem ismertem. Anyai nagyanyám, Nagy Ilona özvegy lett, és három gyermeket kellett eltartania, közöttük édesanyámat. Mintegy két évvel a férje halála után férjhez ment Hunfalvy Artúrhoz – aki eredetileg Hoffmann volt és 1884-ben született –, ő lett a mostohanagyapám. Az erdélyi szászok közösségéhez tartozott, Segesváron élt valamikor.

Hunfalvy Artúr nagyapám Nyíregyházán volt a Vitézi Szék a kapitánya, ebbéli tevékenysége miatt Nyíregyházán is lakott³. Amikor még én kicsi gyermek voltam, odamentünk nyaranta, ott nyaraltunk. Még emlékszem homályosan arra, hogy – mivel a színház nem volt messze tőlünk, – oda lehetett látni. A szünetekben érdekes emberek pihengettek különféle maszkokban... ilyen emlékeim vannak.

Az életem kezdeti időszakát – születésemtől a hatodik életévig – Budapesten töltöttem, majd amikor eljött a nagy „felszabadulás” 1944-ben, elmenekültünk onnan. Először nyugat felé húzódtunk el, Körmendre; ott a Batthyányi...várbán tudtunk elhelyezkedni, ahol a lakást kaptuk, mert ez dukált az édesapám révén, hisz’ repülő őrnagy volt. Két család is összezsúfolódott abban az egy lakásban. Onnan menekültünk el ’44 végén, ’45 elején Ausztriába, és egy Spital am Pyhrn nevű községben kötöttünk ki, ahol fél évig voltunk. Hála Istennek, ez nyugati zóna lévén,

amerikai katonák sürgése-forgása közepette éltünk, mert az amerikaiak éppen abban az időszakban érkeztek oda. Nagy élmény volt ez számomra! Valódi dzsipbe ülhettem, és néha elmentünk Windischgrätzbe. Olyan volt, mint egy kirándulás; nagy halom csokoládéval, mindennel elláttak bennünket.

Édesapám nem gyakorolta ugyan a repülőgép vezetését, de a budaörsi repülőtérnek volt a parancsnoka. Budaörsön polgári repülőtér volt, de amikor a háború következett, egy ideig – gondolom, kényszerűségből – katonai repülőtér lett belőle.⁴ Amíg mi Körmenden tartózkodtunk, édesapám Budaörsön tevékenykedett, és ott fogták el őt. Attól kezdve Örményországban, Jereván mellett volt egy fogolytáborban. Kemény munkában kellett részt vennie, mert kőfejtőben dolgozott – társai is katonák voltak, alacsonyabb és magasabb rangúak is –, és kegyetlenek voltak a körülmények. Ha valakiből például valamilyen vallomást akartak kicsikarni, még olyat is, ami nem volt igaz, akkor az illetőt úgy kényszerítették – emlékszem, ezt egyszer elmondta édesapám –, hogy volt egy acélcső, azt hozzászorították valamelyik testrészéhez az illetőnek, beletuszkoltak egy patkányt, és tüzet gyújtottak előtte. A patkány mit csinált szegény félelmében? Befúrta magát a megkínzott testébe és elkezdte rágni.

Azt hiszem, három évig volt ott, körülbelül '48-ban jött haza. Szegény eléggé megviselt állapotban került. Felpuffadt a hasa, mert amikor visszaérkeztek a vagonban a határ mellé, akkor hirtelen sokat kezdtek enni, és ez nem volt jó a szervezetüknek. Édesapám is ezzel próbálta kompenzálni az ottani nagy-nagy éhezést, de a hirtelen nagy mennyiségű ételt nem tudta feldolgozni a szervezete, és ez megártott neki. Alig tudták helyrehozni.

Kitelepítés a Hortobágyra

Mi fél év után nagy botorságunkra hazajöttünk Magyarországra, hogy majd itt boldogulunk, pedig nyugodtan kint maradhattunk volna Ausztriában. Nagyapám tartotta kezében az ügyeink intézését, aki azt gondolta, hogy majd a Nyíregyháza melletti Kótaj községben lévő ötvenholdas almásában fog dolgozni, de a közelébe sem engedték. Nem volt gazdag, de mivel a Vitézi Szék kapitánya volt, enyhén szólva is azt mondhatom, hogy nem becsülték nagyra, amikor visszaérkeztünk

Körmendre. Ott éltünk 1951 májusáig. Miután elengedték a fogságból, édesapám a Kelet-Európai Biztosítótársaság ügynökeként dolgozgatott, nagyapám pedig favágó lett Körmenden. Egy mozgatható kis favágókészüléke volt, amit feltett egy biciklire, és azzal ment, ahová hívták. Vágta a fát, hogy fenn tudja magát tartani – ez lett a Vitézi Szék kapitányából.

Volt pár nyugodt évünk Körmenden, de a nyolcadik osztályt már nem tudtam ott befejezni, mert beleestünk egy kitelepítési hullámba. '51 májusában telepítettek ki bennünket a Hortobágyra, közelebből a Kónya tanyára,⁵ amely 1953 októberéig tartott. Úgy telepítettek ki Körmendről, hogy egy alkalommal az ávósok körülvették a házunkat, és pontosan éjjel tizenkét órakor felverték bennünket. Egy óránk volt, hogy nagyjából a holmikat összepakoljuk. Egy fél vagonba beletuszkolva elhurcoltak minket a Hortobágyra. Csak attól féltünk, hogy a Szovjetunióba visznek, de aztán, amikor Debrecenben egy órán keresztül ácsorogtunk az egyik vágányon, akkor már kezdtünk reménykedni, hogy mégiscsak Magyarországon maradunk. Aztán Debrecenből vittek bennünket Kónyára.

A nagyszüleimmel együtt telepítettek ki, s így a szüleimmel és húgommal hatan alkottunk egy családot. Egy vályogházban laktunk, amit az előttünk kitelepített sorstársaink építettek Kónya tanyán. Egy olyan szobában éltük napjainkat, ahol huszonöten szorongtunk egymás közelében. Akkor voltam ... tizenhárom éves, s a tanyán egy közöttünk lévő, egyetemi tanulmányait kényszerűen megszakított egyetemista atyánkfia nevelt és tanított bennünket, Bárti József „tanító bácsi”. Ő tartotta bennünk a lelket. A nyolcadik osztályt is ott fejeztem be.

A táborban együtt voltak velünk vendek⁶, egyszerű kulák parasztemberek, akik a társadalom ellenségeivé lettek hirtelen, mert a földjeiktől megfosztották őket. Ennek egyenes következménye volt kitelepítésük. Volt közöttünk egy ezredes házaspár is lányukkal és a kis unokájukkal. Hatvan városából is voltak kitelepítettek jó sokan. A tábor létszámának 15%-a a kiskorú gyermekekből tevődött össze, akik nem gondolom, hogy a „nép ellenségei” titulust megérdemelték volna. Mi nem tehattünk róla, hogy beleszülettünk egy olyan családba, amelyik a Horthy-rendszernek volt a „kiszolgálója”. Voltak ott közöttünk természetesen a vendeken kívül szerbek, cigányok, németek is, a táborlakók egy része azonban úgynevezett „kulák” volt.

Megismertem ott a munkának minden csínját-bínját. Reggel hat órakor volt a munkaelosztás kezdete, akkor rapporton meg kellett jelennünk, és a munkaelosztás után ki-ki ment a kijelölt munkahelyre. A környéken lévő téeszelnökök, meg brigádvezetők voltak azok, akik a munkát biztosították, a felügyeletet pedig a kék zubbonyos rendőrök végezték látták el karabéllyal a kezükben, akiket – egészen furcsa megközelítéssel – „bajtárs”-nak kellett neveznünk. Ezek a bajtársak vigyáztak mireánk, néha elég kegyetlenül, de voltak azért olyanok is közöttük, akik mintha együtt éreztek volna velünk. Mindenféle munkát végeztem, voltam én rizsárasztó, kanász, kubikos, nádvágó... és aratáson is részt vettem. Az aratáson az volt a legrosszabb, hogy a kötélvetést kellett volna megtanulnom, de nem nagyon lehetett miből kötelet csinálni, mert akkor hozták divatba a búzatermesztésben az „apró” búzát, s abból – a rövid szára miatt – nehezen lehetett volna kötelet csinálni. De hát valahogyan mégiscsak boldogultunk: a közelben voltak kis sás részek, oda bementünk, a sásból téptünk le kötélnek-valót, és azzal végeztük a munkát. Sokkal könnyebben viseltem el gyermek létemre a kitelepítés sokféle eseményét, mint a szüleim; úgy látszik, hogy akkor még többet bírt valahogy a gyermeki idegrendszerem, meg az alkalmazkodóképességem.

Miután kiszabadultunk '53 októberében, nagyszüleim továbbra is Kónyán maradtak, ahol egy sorházban laktak egy ideig. Akkor még úgy tíz évig jól bírta magát a nagyapám, aki később az ottani konyhán volt segédmunkás – fát vágott meg afféle mindenese volt –, miközben nagyanyám csibéket tenyésztett, meg a kiskertben dolgoztatott, amennyire tudott. Nagyapám olyan nagyszerű fizikai erőben volt még egy ideig, hogy amikor kimentem hozzá, hogy segítsék neki kukoricát kapálni, nem bírtam vele az iramot, olyan gyorsan haladt a sorok között. Annak ellenére, hogy vitéz volt, vagyis nem nagyon szokott hozzá a fizikai munkához, edzettsége miatt jól bírta magát fizikailag, és egyszerűen nem tudtam utolérni a munkában. Amikor már nagyon öregek lettek és nem tudták ellátni magukat, bejöttek hozzánk a városba, és Debrecenben az Erzsébet utca 1. szám alatt éltek velünk együtt. Két kis szobánkból az egyik szobában laktak, és életük végéig ott voltak. A nagyanyám később halt meg, mint a nagyapám. Az urnájuk itt van Debrecenben.

A hortobágyi ökumenikus templomban márványtömbökből készített lapokon vannak a kitelepítettek nevei, a többiekével együtt a mi családunk nevei is. Ez a három fekete tábla legyen örök emlékeztető...az utókor számára!

Középiskolai évek

Körmenden nem volt saját lakásunk, hanem albérletben laktunk, de a kitelepítéskor azt is elvették, és persze a személyes tárgyaink közül is sok mindent elvettek. Néhány bútort elhozhattunk ugyan, amelyeket a kitelepítés idején egy nyitott fészkerben raktároztak el. Kiszabadulásunkkor hoztuk magunkkal ütött-kopott bútorainkat.

Debrecenben azért tudtunk letelepedni, mert – sohasem tudom elfelejteni – egy vasutas család megosztotta velünk amúgy is szűkös lakását. Ők maguk visszaszorultak egy kicsi kis szobába, az egyik szobájukat pedig nekünk adták. De azért elfértünk. Egy szobát és közösen egy kis konyhát használhattunk. Ez egy nagy segítség volt akkor, mert egyszerűen nem tudtunk volna hová menni, még arra sem volt ugyanis pénzünk, hogy albérletet vehessünk ki.

Édesanyám – rendkívül szorgalmas asszony lévén – dolgozott egy értelmiségiek által látogatott klubban, ahol később lakást is kaptunk, és oda költöztünk végül át, az Arany János utcára. Ez a mostani orosz követségnek a helyén volt. 1960-ig lehattunk ott az Értelmiségi Klubnak nevezett helyiség közvetlen szomszédságában. Édesapám Debrecenben előbb képügynökként járta az utcákat és képeket árult, azután műszaki végzettségű ember lévén, dolgozott a DKV-nál [*Debreceni Közlekedési Vállalat*] és Hajdúböszörményben is, a városi tanács műszaki osztályán. Utána természetesen nyugdíjba ment, amikor erre lehetőség volt.

Gimnáziumba Hajdúszoboszlóra tudtam beiratkozni, mert októberben szabadultunk a Hortobágyról, és ekkor a debreceni gimnáziumok már telítve voltak. A felvételem sikerült valahogy édesapám révén, aki megismert egy ottani igazgatót, aki régi vágású tiszti múltjából fakadóan meg tudta vele beszélni felvételemet az ottani kollégiumba is. 1956-ban érettségiztem. Érettségi után természetesen el kellett gondolkozzam a továbbtanulásomon, de nem vettek fel sehová. Először a Budapesti

Műszaki Egyetemre jelentkeztem, noha meg kell jegyeznem, hogy a műszaki pályára semmiféle „ándungom” nem volt, de hát meg kellett valahol próbálni. Persze nem vettek fel. Ezek után jelentkeztem a Debreceni Orvostudományi Egyetemre, ahova annak ellenére sem vettek fel, hogy maximális pontszámot értem el. Mert ugye, a származás...⁷ A felvételi bizottságban természetesen ott volt a pártbizottság embere; az asztalnak a végén ült ugyan, de mégis a főpotentát lehetett. Emlékszem az ilyen meg olyan arcfintoraira meg a gúnyos bólogatásaira. Bizonyára az ő befolyásolására nem vettek fel.

Utána aztán valahogyan megint csak dolgozni kellett, hogy tudjak segíteni magunkon, és a szüleimnek egy kis pénzt tudjak juttatni. Éjszakánként elmentem az állomásra vagon kirakni: sódert, égetett meszet, szenet. A vagonkirakodás nagyon megviselt, nem voltam hozzászokva ahhoz a nehéz fizikai munkához. Hatalmas nagy szívlapátokkal⁸ dolgoztam, azokkal kellett például az égetett meszet kirakni. Ki is raktam, de rettenetesen nehéz munka volt. A szememet is kikezdte, azon kívül pedig a bőrömet is, mert a por és az izzadás miatt elkezdett a mész „munkálkodni” rajtam. A sóderből sokszor egy vagonnyit is ki kellett rakni egy éjszaka. De ameddig tudtam, csináltam. Ez ment egy darabig, azután valahogyan el tudtam helyezkedni a Műanyaggyárban, amelynek abban az időben volt néhány üzeme Debrecenben. A Kéttalom utcán – a mai Bernád üzlete mögött – egy évig dolgoztam három műszakban, ez pedig azt jelentette, hogy sohasem tudtam rendesen kipihenni magamat. Egyik héten a délelőtti, utána az éjszakai, majd a nappali műszak következett. Így váltakozva kellett aludnom, amit nehéz volt megszokni.

Teológiai tanulmányok, a lelkészi pálya kezdete

A döntő kérdés: hogyan lettem ezután lelkész? Édesapám jó kapcsolatban volt Farkas Pál nagytiszteletű úrral, aki esperes és a Kistemplomi Egyházközség nagyhírű, dörgő hangú lelkipásztora volt akkortájt. Pali bácsi eljárógatott hozzánk, és egy alkalommal megpendítette nekem, hogy „Laci, ha nem tudsz sehoh sem elhelyezkedni, hát legyél lelkész!” Akkor kicsit szíven ütött ez a dolog, mert tulajdonképpen nekem nem nagyon fűlött a fogam a lelkészi pályához, nem akartam lelkész lenni. Még talán egy kicsit könnyeztettem is, hogy „már csak ez maradt

nekem?” Aztán az ő ajánlatára mégis megpróbáltam, és jelentkeztem a teológiára '57-ben.

A körmendi ág, tehát édesapám családja evangélikus volt, így édesapám is, édesanyám református, mostoha nagyapám pedig római katolikus. Így megszületésünk előtt a szüleim megegyeztek (reverzális⁹), hogy én és a húgom reformátusokká kereszteltessünk meg.

Szüleim a lelkesi pályaválasztásomnak örültek, támogatták is, és mire a harmadik évfolyamnál elérkeztem a minősítő vizsgára, már elég jól „belerázódtam” a dolgokba, kezdtem megszeretni a teológiai tanulmányokat. Különösen szerettem az Újszövetséggel foglalkozni, amelyet nagyon megkedveltem. Dr. Varga Zsigmond¹⁰ professzor úr nagy hozzáértéssel és szeretettel tudott bennünket kezelni, nagy hatással volt az egész teológus életemre, mert kiváló képességű ember volt. Az ő szemináriumában is részt vettem, és egy másik szemináriumban is, az pedig Pákozdy¹¹ professzor úr biblica theologiai szemináriuma volt. Többek között Czeglédy¹² professzor úr, Török István¹³ is tanított akkor.

Sokfelől származó emberek közül tevődtek össze az én évfolyamtársaim – például Dunántúlról, Decsről is volt egy kedves évfolyamtársam, Lukácsi László¹⁴ és Nagy László, a későbbi egyházkerületi főjegyző –, de azért általában olyanok jártak a teológiára, akik a Református Gimnáziumban érettségiztek.

Tanulmányaimat nem egykönnyen, de elvégeztem. Néhány esetben lustaságom miatt a szép nyári hónapokban kellett körmöljek, olvasgassak, ami azzal járt együtt, hogy a hívogatóan gyönyörű nyári napokon teljesen egyedül egy szobában koncentráltam a tanulnivalókra, gyötörtem magamat, bepótlándó az elmulasztottakat. Elképzelhető, milyen keserves volt ez egy életerőtől buzgó fiatalember számára. Ami a szorosabban vett tanulást illeti, nagyon megkönnyítette a mindennapokat „Zsiga bácsi” bizalmas, atyai kapcsolata a teológusokkal. Vele mindent, legtitkosabb gondolatainkat is meg lehetett beszélni. Élmény volt az általa bevezetett, csütörtök esténként hat órakor kezdődő „otthon-órák” sorozata, amikor az „öregebb” teológusok valamelyikének áhítata vezette be az alkalmat, majd következhetett a közös beszélgetés, természetesen Zsiga bácsi jelenlétében.

Természetesen sokat izegtünk-mozogtunk, ami abból állt, hogy az akkoriban még rendezetlen, homokos-kavicsos hátsó udvaron röplabdázó képességeinkkel, az első, nagyobb udvaron pedig labdarúgó rohangálásainkkal igyekeztünk tenni a szépet a „csiparda” lakói, vagyis a lányok kollégiumának közössége előtt. Néha részt vettünk egy-egy „igazibb” labdarúgó összecsapáson is a nagyerdei salakos pályák egyikén, Szabó László tanárunk és egy kisebb, vehemens szurkoló társaság biztatásától kísérvé.

Udvarlásaink magától értetődőek voltak: hol egyik, hol másik lánynak csaptuk a szelet több-kevesebb sikerrel, persze csak úgy módjával. Ez elkísért (és „megkísértett”) bennünket a Kántus kiszállásokra is. Mondanom sem kell talán, hogy nagyon vártuk ezeket a kiruccanásokat. Ilyenkor többnyire Zsiga bácsi vitte a prímet, amikor az istentiszteleteken az eredeti görög Újszövetséggel a kezében a szószékről – minden vázlat nélkül! – hirdette az ígét.

Néha kénytelen-kelletlen építőtáborokban kellett eltöltenünk heteket azért, hogy „a népgazdaságot kisegítsük” a Bodrog-közben, Berekben vagy másutt. Azok a kora reggeli ébresztők („Jó reggelt, fiatalok!”) persze egyáltalán nem voltak ínynkre.

Erre az öt esztendőre úgy emlékezem, mint ami életem legmozgalmasabb, legeseménydúsabb ideje volt „dikó”-ival [*szalmazsákos, fakeretes ágyak*], bánataival, örömeivel együtt. Isten valóban készítgetett a nagybetűs életre, melynek tartalmát Pál mondatai adják vissza egyszerűen, de tömören: „Örüljete az Úrban mindenkor! Ismét mondom: örüljete. Az Úr közel!” [*Filippi: 4, 4*]

Elvégeztem a Teológiát '62-ben, és utána kezdődött el aktív lelkészi szolgálatom. Az első lelkészképesítő vizsgát 1962. október 26-án, a másodikat 1963. szeptember 20-án abszolváltam. Először természetesen segédlelkészként tevékenykedtem itt-ott: Nagykállón voltam '62. november 1-jétől, majd utána a Debrecen-Kossuth utcai gyülekezetben voltam segédlelkész '63. november 15-től. Ezután missziói lelkész lettem Polgáron, de addigra már megházasodtam, és a feleségemmel együtt folytattuk tovább közös életutunkat. Nagykállón ismertem meg a feleségemet, akinek az édesapja lelkész volt.

Családalapítás

Rácz Lászlóné: '64. augusztus 13-án esküdtünk Debrecenben. A megismerkedésünk akkor történt, amikor Lacit Nagykállóba helyezték segédlelkésznek. Mi akkor ott laktunk, mert az édesapám korán meghalt, és az ő halála után a baktalórántházai parókiát el kellett hagyni a családnak. Édesapámék eredetileg nagykállóiak voltak, s volt ott egy házuk, úgyhogy 1957 szeptemberében Nagykállóba költözött a család.

Lacival ott ismerkedtünk meg, amikor őt Kállóba helyezték. Az ottani lelkész nem nagyon szívesen fogadta a segédlelkészeket. Igaz, hogy volt külön kis házuk a segédlelkészeknek, de valahogy nem karolta fel őket, hanem mindig elhozta az özvegy papnéhoz – hát így jártunk Lacival is. Amikor megjött Kállóba, Farkas Miklós bácsi elhozta bemutatni édesanyámnak, az özvegy papnénak, akinek még négy hajadon lánya volt. A lelkész az ő három lányát nagyon féltette. Ez tényleg így volt, komolyan mondom: egyszerűen nem akarta, hogy a lányai lelkészhez menjenek feleségül. Szép lányok voltak, fiatalabbak nálam valamennyivel, de az apjuk távol tartotta tőlük a segédlelkészeket. Ezért kerültek hozzánk a segédlelkészek; mindegyik jött hozzánk, aranyosak voltak, jó barátok voltak, anyám mindegyiket úgy tekintette, mintha a fia lenne, úgyhogy ott is vacsoráztak, amikor jöttek.

Rácz László: Így ismerkedtem meg a feleségemmel. Örömünkre két gyermekünk született, Márta lányunk és Péter fiunk. Mindketten Debrecenben látták meg a napvilágot. Polgárra úgy költöztünk, hogy a kis Márta akkor már két hónapos gyermek volt. Péter egy évvel később született Debrecenben, de természetesen ő is ott nevelkedett a polgári parókián.

Rácz Lászlóné: És a polgári bölcsődében. Én dolgozó nő voltam, azokban az években a bíróság telekkönyvi hatóságánál dolgoztam Hajdúböszörményben, önálló telekkönyv-vezetőként. Tiszalökről kerültem Hajdúböszörménybe, mert amikor meg akartunk esküdni, Laci akkor már debreceni segédlelkész volt, én viszont még Szabolcs megyéhez tartoztam, és úgy kértem át magam Hajdú-Biharba, hogy meg tudjunk esküdni, és közös életet alakítsunk ki. Hajdúböszörményben volt hely, tehát a Hajdúböszörményi Városi Bírósághoz kerültem, annak is a telekkönyvi részlegéhez.

Rácz Lászlóné Lőrinczy Márta története

Édesapám ősei Kolozsvárról származtak, ő maga viszont Nagykállón született 1902-ben. A rokonságához tartozott Lőrinczy György¹⁵ író is nagyapám unokatestvéreként. Apám édesapja tulajdonképpen kisbirtokos volt. Fiatalkorában a nagyapám – akit nem ismertem, mert meghalt mielőtt én megszülettem – katonáskodott az első világháborúban, és ott szerzett olyan rangot, hogy a nagyanyámat nemzeti asszonynak szólították, és így szerezte a földbirtokait is. Kállóban nagyapámnak elég tekintélyes tanyája és földje volt. Három fiú volt a családban, apám, Lőrinczy András volt a középső. A bátyja, Gábor bácsi és az öccse, Pista bácsi megmaradt a földművelésben, apámat pedig taníttatták. A debreceni teológián végzett 1926-ban, és előbb Jánkmajtison és Nagykállóban szolgált, aztán Nyíribronyba került.

1931 januárjában esküdtek meg anyukámmal, aki Kárpátalján, Mezőkaszonyban született 1910-ben, és Trianon után került Nagykállóba a családjával együtt. Nagyapám bírósági hivatalnok volt Nagyszőlősen, de nem akart felesküdni a cseheknek Trianon után, mert erősen magyar érzelmű volt, és az ilyeneknek akkor át kellett jönni Magyarországra.¹⁶ Két város, Nyírbátor és Nagykálló közül választhatott, mert ezen a két helyen volt bíróság, és ő Nagykállót választotta. Nagykállóban volt édesapám segédlelkész Görömbei Péter¹⁷ mellett – akiről apám azt mesélte, hogy valóságos lexikon volt –, és mint segédlelkész hittant tanított a gimnáziumban. Anyukámat, aki akkor volt gimnazista, így ismerte meg. '31 januárjában ők összeházasodtak, és egyenesen Nyíribronyba kerültek. Ott éltek huszonnégy évig, ott születtünk mind a nyolcan – merthogy nyolcan vagyunk testvérek –, három fiú először, és utána öt lány. Én '39-ben születtem, az utánam következő húgom '44-ben.

Gyermekkor Nyíribronyban

A szüleim elbeszéléséből azt szűrtem le, hogy a harmincas évek nagyon jók voltak Ibronyban is. Abban az időben még javadalmi földje volt a lelkészeknek. Minden egyházközséghez tartozott javadalmi föld, így volt Nyíribronyban is, és apámtól nem is állt messze a földművelés. Amit nem ő maga művelt meg, azt kiadta bérbe –

harmadában vagy felében, valahogy így –, és ami a lelkésznek jutott belőle, abból a család megélt. Még alkalmazottat is tudott tartani apám; volt egy férfi alkalmazott, aki az állatokat gondozta, és volt egy konyhai alkalmazott, aki anyámnak segített. Csak majd a háború után változott meg a helyzet.

A világháború idején én már megszülettem, sok mindenre emlékszem is. Nyíribrony kicsi falu volt, de oda is eljutott a világháború szele, és jöttek a bombázógépek. Apukám a kertnek a szántó részébe egy L-alakú bunkert ásott, csutkával befedte, aztán beföldelte, úgyhogy nem látszódott, ha jött a repülő. Mindig hallgatta a rádiót, és mikor bemondták, hogy „Légi veszély, légi veszély!”, akkor a falut is ő mozgósította, figyelmeztette: vagy a harangot verte félre, vagy szólt a legközelebbieknek, és akkor vonultunk le a bunkerbe. Emlékszem, engem a nyakába vett apám, úgy vitt lefelé, azután bebújtunk a bunkerbe, és ott ültünk, amíg a légi veszély el nem múlt. A parókia alatt kétrészes pince volt; a kisebbik részt apám berendezte nekünk, a nagyobbik meg a szomszédoké volt, akiknek nem volt pincéjük. Ő maga soha nem jött le a pincébe, hanem a pinceajtó előtt ült egy sámedlin, vagy járkált és figyelte, hogy mi a helyzet. Így vigyázott a falura is meg a családjára, meg akire csak tudott.

Érdekes módon a szomszéd falvak lelkészei majdnem mind elmenekültek. Apámat is rá akarták beszélni, és majdnem mi is elmentünk velük. Már anyukám össze is pakolt, apám elrendezte a szekeret, mert két lovas szekerünk volt, és arra egy nagy kast – egy vesszőből fonott nagy kosarat – feltettek, hogy majd oda elrendezi a gyerekeket. Már akkor öt gyerek volt. És amikor sor került volna rá, hogy pakoljanak föl a szekérre, apám elgondolkozott, és azt mondta anyukámnak: „Sára, ne pakoljon, nem megyünk sehova. Maradjunk itthon! Képzelve el, hogy megyünk az úton, és valahol egy támadás ér bennünket – a gyerekeimet itt-ott az árokba temessem el? Nem megyünk sehova, itthon maradunk”. – És otthon maradtunk, és semmi bajunk nem történt. Másoknak bizony nem volt olyan könnyű elmenni, és visszajönni utána a nagy semmire jóformán, mert általában, amit otthagytak, azt el is rabolták. Úgyhogy apám bölcs ember volt hála Istennek, ilyen szempontból is.

Nagyszerű prédikációi voltak. Abban az időben még nem volt hangosítás a templomban, akkor még csak a hangszálak produkálták azt, amit tudtak. Apámnak jó erős hangja volt, mármint a beszédhangja, mert a zenei hallása nem volt olyan jaj, de

jó. Mikor felcseperedtem, én segítettém apámnak az éneklésben. Nem volt jó hallása, és nem is úgy nevelte az édesanyja annak idején. Nagyanyám sosem énekelt a gyerekeinek, ezt apukámtól tudom, meg ahogy én az apai nagyanyámat ismertem, hát ő aztán soha nem énekelt. Anyám viszont olyan volt, mint egy pacsirta, fiatalkorában is. Vasalt, közben énekelt, én annyi régi nótát megtanultam tőle, amit még ma is tudok! Ez olyan szép dolog volt.

A háború után, amikor már megfizetett segítségünk nem lehetett, a faluból jöttek néha segíteni anyukámnak a nagyobb munkákban. Közel lakott hozzánk egy szegény, katolikus néni, aki gyakran jött segíteni. Nagyon kevés katolikus volt a faluban, de az a néhány katolikus nagyon szerette anyámat. Ezt a nénit mi csak Szöllősi néninek hívtuk, pedig Teri néni volt, de mi valahogy mindig Szöllősi néninek neveztük. Nagyon szeretett ott lenni; nálunk azért mindig jól lakott, és mindig volt mit hazavinni a családjának is. Ha nagymosás volt, már este beáztatták az ágyneműt – el se lehet képzelni, hogy annyi gyerek meg a két felnőtt után milyen sok volt az! Akkor nagy fateknőnk volt, hogy a nyári konyhában majdnem egyik faltól a másikig ért, és volt üstház¹⁸, ott melegítették a mosóvizet. Este beáztattak, hajnalban keltek, akkor mostak. Már akkor nem tarthattunk úgynevezett cselédet, megfizetett embert, mert az nagyon szemet szúrt volna.

Akkor már elvették a javadalmi földet, nagyon kevés maradt vissza. A parókia kertje viszont elég nagy volt, úgyhogy ott krumpli meg kukorica mindig volt vetve. Emlékszem rá, hogy babot vetettek, ami felfutott a kukoricára. De nagyon nehéz volt, és egy ilyen kis faluban még hentesbolt sem létezett. Két fűszerbolt volt, egy nagyobb, a Hangya szövetkezeté¹⁹, meg egy kisebb fűszerbolt, annak a tulajdonosa pedig az egyház gondnoka volt az apám idejében végig; nagyon aranyos, becsületes ember volt. És nem járt a busz, a vonat; az autóbusz abban az időben Nyíregyháza–Székely–Ramocsaháza-Baktalórántháza útvonalon közlekedett, Ibronyt mindig kikerülte. És emiatt mindig tartott apám lovat, szekeret, nekünk az volt a közlekedési eszköz. Vasútállomás Apagyon volt, kilenc kilométerre tőlünk, és nagyon rossz volt a közlekedés, mert egy kátyús, sáros út vezetett oda, úgyhogy volt rá eset, hogy elakadtunk a szekérrel.

Mikor nagyapám 1938-ban meghalt, a három fiú megörökölte a birtokot. Ezt azután téeszésítették természetesen, de az már az ötvenes évek elején volt. Addig a

megörökölt földet apám is műveltette, onnan is volt haszna, meg egy darab gyümölcsöst is örökölt nagypapa után. A gyümölcsös maradt meg a legvégén, úgyhogy emlékszem, még az ötvenes évek elején a jonatán almából tudott apu pénzt csinálni, mert annyi alma termett abban a gyümölcsösben, hogy ő azt értékesíteni tudta, ez volt a jövedelemforrás.

Iskolás évek

Minden gyerek Nyíribronyban kezdte az elemi iskolát. Volt egy tanítónő – anyukámnak édes unokatestvére –, úgyhogy mindannyiunkat Ibi néném vezetett be az írni-olvasni tudásba. Nagyszerű pedagógus volt. A másik tanító, Borsodi László viszont – aki kántortanító is volt egyben – csapnivaló, borzasztó rossz természetű, intrikus ember volt, még apám sem tudott vele mit kezdeni. Mindennel elfoglalta magát, rádiót szerelt meg mindent, csak éppen a tanítással nem foglalkozott. Ennek lett az áldozata például az én nővérem harmadik osztályban, mert harmadikosokat és negyedikeseket tanított ez a Laci bácsi. Apám, mikor ilyen rossz tapasztalata lett, második osztály után engem elvitt Nagykállóba, úgyhogy a harmadikat és a negyediket Nagykállóban jártam.

Nagykállóban lakott az én anyai nagyapám, aki még akkor élt. Nagyapámnak volt egy házvezetőnője, mert az én édes nagyanyám is '38-ban halt meg. Nagyapámat egyébként Nagy Lajos, az író megörökítette egy művében²⁰, mert Nagykállóban neki volt egyedül autója végrehajtóként a harmincas években. De mikor én odakerültem, már nem volt autó. Ő aztán nem nősült meg nagymama halála után, de ismerősök révén ráakadt erre az asszonyra, akinek nem volt senkije – Szeged környékéről került Kállóba –, és ő elvállalta a házvezetést. Ez a néni nekem több volt, mint egy nagymama, én a mai napig is így gondolok rá. Minden nyarat ott töltöttem, még ezen a két iskolai éven kívül is. Anyyira szeretett ő is engem, meg én is őt, hogy komolyan mondom, az édes nagymamám talán nem lett volna ilyen, mint ez a néni, aki senkink sem volt tulajdonképpen. Ügyes volt, aranyos, tiszta, mindennel ellátott engem. Úgy engedett el mindig az iskolába vasalt, keményített kis kötényben – ő varrt nekem kis fodros kötényeket –, a hosszú copfom mindig befonva, nagy szalaggal, ételről, mindenről csodálatosan gondoskodott.

Neki nyolc gyereke született, de egy se lett egészséges, életképes. Egy gyermeke nőtt fel, úgy húszéves koráig élt, annak megvolt a nagy fényképe a falon. Erős, jó kötésű asszony volt, de mikor a férje is meghalt, magára maradt. Nagykállóban volt a sógornője, azokhoz jött el. Nagypám meg odajárt őhözájuk, mert Kerekes Bandi bácsi férfiszabó volt, és nagypám mindig vele javíttatta meg vasaltatta a ruháit, és szeretett ott elücsörögni, elbeszélgetni Kerekes Bandi bácsival. Ő meg aztán összeboronálta őket: „Ez az asszony, Elemér bácsi, jó lenne magának, ez gondoskodna magáról” – mert nagypám akkor már egyedül volt. Hát aztán így kerültek össze. Nem vette feleségül, mert hát nagypám öreg is volt már akkor, de csodálatos asszony volt, és én rólam is mindig olyan szeretettel gondoskodott, hogy azt elmondani sem lehet.

A harmadik meg a negyedik osztályt ott jártam Kállóban, utána hazamentem Ibronyba, mert kellett a segítség otthon is. Apámnak már akkor én egy kicsit segítettem a gyülekezetben is az énektanításban. Gyerek létemre Kállóban intenzíven bekapcsolódtam az egyházi életbe, mindig eljártam a vasárnapi iskolába, és ott sok éneket tanultunk. Az ötvenes évek elején kezdtük el használni a mostani énekeskönyvünket, az úgynevezett „Kis énekeskönyv”-et²¹, én abból sok éneket megtanultam, s mikor hazamentem, Ibronyban tanítottam a gyülekezetben azt az éneket, amit én akkor már tudtam. Apámnak ez nagy segítség jelentett, mert volt ugyan egy szárazkántora, de Ibronyban sosem volt hangszer a templomban, ma sincs, és ezen kívül – mint már mondtam – apámnak nagyszerű orgánuma ellenére nem volt jó énekhanga és jó hallása. Én – szép hangja lévén – anyámtól örököltem a hangomat.

Az ibronyi általános iskolába jártam aztán '53-ig, akkor lettem nyolcadikos. A nyíregyházi gimnáziumba adtam be a felvételi kérelmemet, de lelkesgyerek voltam, úgyhogy elutasítottak a mátészalkai mezőgazdasági technikumba. Amikor ezt megkaptuk írásban, apám nagyon elkeseredett. Mindjárt mondta is anyukámnak: „Na, úgy készüljön, hogy Mártával holnap megyek Debrecenbe, mert a gimnáziumban most van felvétel”. Akkor jártam életemben először Debrecenben. Varga Zsiga bácsi nem felvételiztetett, csak elbeszélgetett velünk, és fel is vettek, úgyhogy én szeptembertől ide kerültem.

Nagyon szerettem az iskolát is, és nagyon szerettem kollégiumban lakni. A

teológusokkal laktunk egy épületben, és az első emelet volt a miénk, az volt a „csiparda”. Általában paplányok voltunk, a szobatársaim közül csak egy nem volt paplány, a többi mind az volt. Hatan laktunk egy szobában. Szalmazsákos ágyunk volt. Szeptemberben, mikor bejöttünk, az udvaron ott volt a szalma, vinni kellett, tömni a szalmazsákokat. Otthonról hoztuk az ágyneműt: párnát, paplant, ágyhuzatot, és postán küldtük haza mosni a szennyest, anyukám meg küldte vissza a tiszta ágyhuzatot. Az én időmben már nem volt szupplikáció²², akkor már beszüntették, de attól függetlenül a gyülekezetek száraz tésztával, krumplival, ilyen dolgokkal segítették a Kollégiumot.

Nem tudom, hogy a belső feszültség okozta-e

Apukám a negyvenes évek végén kezdett betegeskedni. Nem is tudom, hogy mi viselte meg – a háború is, az utána járó dolgok is... Mikor a kommunizmus elkezdődött, a lelkészeket nem nézték jó szemmel, és apukámnak – talán még ő maga sem tudta, hogy miért – időnként jelentkezni kellett a baktalórántházi rendőrségen. Nyíribrony a Baktalórántházi járásba tartozott, ott volt a járási rendőrkapitányság, és oda kellett biciklizzen jelentkezni, hogy megvan. De hogy miért volt erre szükség? – soha nem volt semmilyen politikai dologban benne. Ő figyelemmel kísérte, amennyire tudta, a világ sorsát meg az ország helyzetét; amíg volt világvevő rádiónk, azt hallgatta, de aztán azt is be kellett szolgáltatni. Később néprádiónk volt, azon már csak azt hallgattuk, amit ők akartak.

Apám mélyen gondolkodó ember volt, gyerekkoromban sokszor láttam én azt, ahogy töprengett – és közben cigarettázott. Jó házi dohányból ő maga vágta a dohányt apróra; a mángorló lapos oldalát szépen kivájta, és azon vágta magának a dohányt. Volt időszak, amikor kis pipáját, csibukját szívta, de inkább cigarettázott. Nem tudom, hogy a belső feszültség okozta-e, de egyszer – 49 éves lehetett akkor – nyombélfekélyt kapott. A Bethesda Kórház²³ akkor még az egyházé volt, ott meg is operálták. Aki Ibronyban az elődje volt, Gönczi János bácsi – már akkor idős ember volt –, ő is éppen ott volt a Bethesda Kórházban. Egy kórteremben voltak, és apu egyszer elpanaszkodta magát, hogy „Te János, én olyan nem jól érzem magam, pedig milyen jó lenne már hazafele menni”. János bácsi meg leszólta, hogy aki nem bízik a gyógyulásában, az az Istenben sem hisz. Valami ilyesmit mondott. Szegény

apámon akkor csúcsosodott ki valami rosszullét, és nem János bácsinak erre a mondására ugyan, de elvesztette az eszméletét. A kórházi személyzet összeszaladt, kezdték vizsgálni, röntgenezték, és a tüdő alsó lebenyén találtak egy libatojás nagyságú tályogot. Nyomban meg is műtötték. Azért ez a második műtét nagyon megviselte. Emlékszem, mikor hazakerült, Székelyben szállt le az autóbusról, oda ment ki a mi szekerünk érte. Én szaladtam, amerről jött Székely felől a szekér, és amikor az utcánk végében találkoztunk, meglepődtem, mert olyan öregnek láttam apámat a szekéren. Míg a kórházban volt, ugye mi nem mehettünk látogatni, hogyan is mehettünk volna mi Ibronyból Pestre? Még anyám is talán egyszer vagy kétszer, ha fel tudott jutni hozzá.

Aztán kezdett erőre kapni, anyukám megfelelően táplálta meg gondoskodott róla, de mégiscsak többet járt már orvoshoz. Azelőtt soha, hiszen derék, szép, egészséges ember volt az apám.

Egyre több volt a probléma a gyerekek közlekedésével is. Minden gyerek elkerült akkor már otthonról. A fiúk a hajdúböszörményi gimnáziumba mentek – mikor odakerültek negyedik elemi után, az még egyházi iskola volt –, és ott laktak a kollégiumban. Oda be kellett hordani minden élelmet, zsírt, szalonnát, krumplit, lisztet, tojást... így kellett fizetni a Kollégiumban az ellátást. Apám Ibronyból Böszörménybe szekérrel vitte be mindig. Hát mi volt ez is neki? Szóval ezek a gondok apámat úgy örölgették, ahogy a család fenntartása is: mindent ki kellett gondolni, hogy legyen, mint legyen.

De azért anyám olyan ügyes kis asszony volt, hogy nekünk mégis mindig megvolt mindenünk. Mondom, ott nem lehetett menni hentesboltba meg szaladni ezért-azért, mindent meg kellett termelni, de nálunk a parókiaudvaron a csirkétől, a tyúktól kezdve kacsán, pulykán, libán keresztül minden volt. Kimondhatatlan, hogy anyám mennyit dolgozott. Be voltunk egy kicsit mi is fogva, de hát az csekélység volt ahhoz, amit ő dolgozott. Mosott, vasalt, főzött... olyan nem volt, hogy ne lett volna friss ebéd minden napra, és ezt mind csak ő csinálta, és az ahhoz valókat is ő teremtette elő. Nem volt hűtőszekrény. Kút volt, és amikor már olyan meleg volt, hogy nem volt más, akkor a vödörbe beletette, a kútostorral leengedte a vizig, és ott hűlt az étel, amit nem akart, hogy megromoljon, vagy amit vasárnapra készített.

Anyukám rettentő erős asszony volt. Kenyeret sütött, tehenet fejt... Régebben két

tehenünk volt, utána már csak egy. Két gyönyörű pej lovunkat a háborúban az orosz katonák elvitték, hagytak helyette egy kis szürke gebét, egy lesoványodott kis rossz lovat. És apukám azt is kinevelte, és az a kis ló volt a járművünk. Mikor már szegény apám beteg volt, hiszen olyan állapotba jutott, hogy ő nem tudott menni, de menni kellett, például Kállóba, mert a gyümölcsöst rendezni kellett, anyukám felült a szekérre, és az a kis ló úgy megtanulta a járást, hogy szinte csak a gyeplőt fogta anyám, és a szekér ott állt meg Pista bátyám kapuja előtt Kállóban.

Anyám városi lány volt, onnan került ki falura. Beletanult mindenbe, de soha nem süllyedt bele mégsem a szürke falusi életbe, valahogy mindig tartotta magát. Mikor befejezte az ebéd főzést, ebédeltetést, elmosogatott, rendbe tette a konyhát, utána az volt a szórakozása, meg a pihenése, hogy tiszta ruhát vett magára – a kikeményített, kivasalt kis kartonruháját –, egy zsákot összehajtott, a hóna alá tette, és elment a kert alá csalánt szedni a kacsának estére. Ugye, a kiskacsákat még csalánnal kellett etetni, csalános darával, és ő ment csalánt szedni, s hozta haza a zsákkal. Ez neki kikapcsolódás volt. Minden nyáron befőzött. Volt egy kis szőlőnk – azt apám ott vette, az a sajátja volt –, úgyhogy abból mindig volt egy kis bor a pincében, és volt nagyon finom ringló szilva meg másfajta szilva, meg barack a kertben. Nyáron mindig jött a befőzés, és a spájk mindig tele volt, mert anyám minden nyáron gondoskodott arról, hogy télire legyen a családnak mihez nyúlni. Disznó is volt persze, azt muszáj volt mindig vágni, és annak a zsírnak, kolbásznak is ki kellett tartani a következő disznóölésig.

Én akkor érettségiztem...

Édesapám '54-ben kérelmezte, hogy szeretne olyan helyre menni, ahol legalább vasútállomás van. Addigra már a fiúk is elkerültek, a nővérem is, aztán majd én is, és nehéz volt a közlekedés. Apunak orvoshoz is csak kellett menni, és az sem volt Ibronyban, csak a szomszéd faluból jött át orvos, hogyha szükség volt rá. Telefonálni sem tudtunk, annyira elzárt volt ez a falu. Egyébként jó volt, én nagyon szerettem, most is jó szívvel emlékszem vissza Ibronyra, azokra a falusi emberekre, a gyerekkori pajtásaimra, akiket én nagyon szerettem.

Baktalórántháza volt az, ami megüresedett. Szegény apám elfogadta, és elmentünk,

bár akkor én már nem voltam otthon, mert már a Református Gimnáziumba jártam Debrecenben. '54. március 15-én költöztek át Ibronyból Baktalórántházára, de akkor már kollégista voltam, úgyhogy én a költözködéskor nem is voltam otthon. És bizony Baktalórántházán egy eléggé lepusztult parókiát találtak. Szép parókia lett volna, de biztosan ott sem volt megfelelő gazdasági háttér ahhoz, hogy megfelelő módon tartsák rendben, úgyhogy nagyon sok mindent kellett ahhoz csinálni, hogy megfelelő módon tudjanak lakni. Én '54 húsvétjára már oda mentem haza, akkor jártam először Baktalórántházán.

Sokkal nagyobb volt a templom, mint az ibronyi, talán még egyszer olyan nagy, és terméskővel volt kirakva a járófelület. Nagyon hideg templom volt. A gyülekezet viszont nem volt nagy, tudniillik Baktalórántháza Nyírbaktából és Lórántházából egyesült, és Nyírbakta katolikus volt. Ott nagy görög katolikus meg római katolikus templom állt, református templom nem is volt, csak Lórántházán. Mi a lórántházi részen laktunk, ott van ma is a református templom.

Elég közel esett hozzánk a vasútállomás, úgyhogy nem kellett túl sokat menni, talán apámat is ez vonzotta. De az állapotának mégsem tett jót a változtatás, inkább még sokkal jobban megviselte. A helyi egyházi szokásokat is át kellett venni, megtanulni, belenézni, hogy hogyan folynak itt a dolgok – nem az a megszokott rend volt, amit ő huszonnégy éven keresztül kidolgozott magának Ibronyban –, és a gyülekezetet is össze kellett szedni. És nemsokára jött '56, és az 56-os állapotok és hírek sem tettek jót az ő idegállapotának. Ráadásul betetézte mindezt, hogy Laci, a legidősebbik bátyám disszidált. Apámat ez nagyon letörte, mert ő el sem tudta képzelni, hogy a család akármelyik tagja itt hagyja az országot. Sokat szomorkodott, és kiújult a nyombélfekélye.

Egyre súlyosbodott az állapota, úgyhogy bekerült a nyíregyházi kórházba, ahol megállapították, hogy újabb műtétre van szükség. Én Debrecenből mentem meglátogatni még a műtete előtti napon, vasárnap egész nap ott ültem vele, beszélgettünk. Kedden megműtötték, és csütörtök este apámnál beállt a szájzár egy fertőzés miatt, úgyhogy mire anyukám Baktalórántházáról beért a kórházba, már nem tudott vele beszélni. És apám péntek hajnalban meghalt, 55 évesen. Én abban az évben érettségiztem.

Nyíribrony, 2012

Tavaly augusztusban a mostani ibronyi lelkész rendezett egy vasárnapi ünnepséget, hogy a régiekre emlékezzünk. Apám volt a legrégebbi, akire emlékeztek az emlékezni valók közül, úgyhogy engem is meghívtak. Lacival elmentünk ketten, és én megemlékeztem ott apámról. Csak ketten jelentünk meg az emlékezők közül, a mostani esperes, Gaál Sándor²⁴ – aki ott volt lelkész, most Ramocsaházán van – meg én. De közben ott volt még Ibronyban lelkész Kodácsy és Nagy Laci is. Ők már meghaltak, de a hozzátartozók, a fiatalok még élnek, de egy se jött el, az orrát se dugta oda. Nehezteltem magamban rájuk, hogy miért nem.

De azért nagy öröm volt nekem hazamenni. Amikor megérkeztünk, kiszálltam a kocsiból és rögtön körülszaladtam a templomot, a templomkertet – hát most szeptemberben lesz 60 éve, hogy elkerültem Ibronyból. Jártam én ott azóta, volt nekünk olyan kötődésünk Ibronyban, akik mindig visszavártak – majdnem mintha a rokonaink lettek volna –, de aztán ők is meghaltak, és utána már... szokták mondani, hogy ha megyünk Ibronyba, leginkább csak a temetőbe menjünk, hogyha találkozni akarunk az ismerősökkel. Bementem a templomba, amikor gyülekeztünk, a délelőtti istentiszteleten is részt vettünk, mert az ünnepség délután háromkor kezdődött. Megyek be, nézek jobbra, nézek balra, ó, mondom, nincsen már itten nekem ismerősöm senki. Egyszer az egyik megszólal: „Dehogynem, itt vagyok, Mártika, itt vagyok!” – „Ki vagy?” Nem ismertem meg. Hát gyerektársam volt annak idején. Azt mondja: „Nem ismered meg? Novák Erzsike”. „Ó, a Jóisten áldjon meg – mondom –, mennyit gondoltam rád, hogy vajon te megvagy-e még, találkozom-e veled”. Hát úgy megörültem. A másik oldalról egy másik is odaszólt – ő meg osztálytársam volt –, hogy „Itt vagyok!” Őt rögtön megismertem: „Hát te meg Petró Erzsike vagy!” De a nagy többséget már nem ismertem.

Az fáj nekem, és ezt nem is tudtam elhallgatni, hogy a mi időnkben, apám idejében abban a kis templomban minden vasárnap annyi ember volt, hogy nem fértek be a padba. Nyári délután – ez tényleg így volt! – nyitva hagyta az ajtót, és a lépcsőn ültek az emberek, mert nem fértek be a templomba, annyian voltak. Ugye, nem volt hangosító, de apám hangja kihallatszott, és még a lépcsőn ülők is hallották a prédikációt. Most még egy ilyen ünnepségen sem volt tele a kis templom, sőt a lelkész Nyíregyházáról hozott ki embereket, egy öregotthon lakóit. Itt tartunk. Ugye,

az ibronyi gyülekezet nem tud eltartani egy lelkészt, és Szalkó Karcsi, a mostani lelkész Nyíregyházán egy öregotthonban dolgozik az ibronyi lelkészség mellett, hogy meg tudjon élni.

A kollégiumi felvételt elutasította a minisztérium

'57-ben érettségiztem a debreceni „Refi”-ben. Abban az időben ez volt az egyetlen református egyházi iskola, úgyhogy az ország minden részéből voltak osztálytársaim, iskolatársaim, akik hasonló sorsú lelkészgyerekek voltak. Ők nem nagyon számíthattak másra, és általában a Teológiát célozták meg. Nekem több osztálytársam volt, akik aztán Lacinak lettek évfolyamtársai: Lukácsi Laci, Nagy László, aki a gyulai esperes, majd püspök-helyettes volt, azonban már ő is nyugdíjas. Én, mivel pedagógus akartam lenni, Szegedre, a pedagógiai főiskolára jelentkeztem, de nem vettek fel. Édesanyám özvegy volt, még négy gyereket kellett eltartania, nevelnie abból az „óriási nagy” özvegyi nyugdíjból, amit ő akkor kapott. Nehéz volt az életünk.

'57 nyarán, miután már a szegedi főiskoláról az elutasítást megkaptam, az újságban azt olvastuk, hogy Budapesten indul egy diétásnővér-képző. És érdekes módon ezt a diétásnővér-képzőt a magamfajta paplányok megrohmozták – minisztériumi engedéllyel vették fel őket –, és én magam is jelentkeztem. El is mentem, felvételiztem, fel is vettek. Csakhogy én nem ismertem Budapestet, és még ahhoz a rövid időhöz is nagyon rossz emlékeim fűződtek, amit a felvételi alatt ott töltöttem. Nem szerettem a pesti nyüzsgést, valahogy irtóztam tőle. Volt kollégiuma is ennek a diétásnővér-képzőnek, de én már a negyedik kérelmező voltam a kollégiumi felvételre, és csak hármat vettek fel, engem már nem. Amikor kihirdette az igazgatónő a felvételi eredményét és az én nevemig jutott, azt mondta, felvettek, sikerült a felvételem, csak sajnos a kollégiumi felvételt már elutasította a minisztérium, úgyhogy kollégiumi ellátást nem tudnak biztosítani. Hát én mindjárt mondtam az igazgatónőnek, hogy akkor köszönöm szépen, én nem maradok itt, én akkor hazamegyek. Még utólag odajött hozzám és kért, hogy „Maradjon itt, ne menjen el! Mindig szokott lenni kiesés év elején, maga lesz az első, akit beveszek a kollégiumba!” De nem tudott visszatartani, úgyhogy hazamentem, és az lett a sorsom, hogy hivatalnok lettem.

Nagykállóban kezdtem el a hivatalnokoskodást, a bírósági munkát, ott szereztem meg a telekkönyvi szakvizsgát, utána kikerültem Tiszalökre önálló telekkönyvvezetőnek, és onnan Hajdúböszörménybe. Hajdúböszörményben huszonegy évig dolgoztam. Nap mint nap busszal jártam át a munkahelyemre, otthagya a családot reggel, és csak este hat óra felé értem haza. Igen, ez volt a sorsunk, nagyon nehéz volt.

Lelkészi évtizedek

Polgár (1965-1970)

Rácz Lászlóné: 1965. június 27-én született meg az első gyermekünk. Utána persze gond volt, hogy mi lesz, hogyan járok ki majd Böszörménybe dolgozni, hova teszem a gyereket napközben, hogy lesz, mint lesz... És éppen mielőtt a szülési szabadságot kivettem volna, az utolsó nap volt egy értekezletünk itt a Megyei Bíróságon. A polgári kartársam, akivel egymás mellett ültünk, és arról beszélgettünk, hogyan fogom elrendezni a gyereket, azt mondja nekem: „Márta, mondok én magának valamit. Cseréljünk!” – „Hát hogyhogy cseréljünk?” – „Úgy, hogy Polgáron május 1-jén halt meg az öreg lelkész”. Ott lakott a parókián albérletben ez az én kartársam, és az elődünk, az öreg lelkész bácsi május 1-jén meghalt, azóta nem volt betöltve a lelkészi állás. Azt mondja a kollégám: „Milyen jó lenne Lacinak meg magának, ha ott lenne a munkahelye. Bölcsőde is van!” És tényleg, a parókia meg az én munkahelyem között volt a bölcsőde. Amikor aztán ezt elmondtam Laci főnökének, Kulcsár Dezsőnek²⁵, aki püspök-helyettes volt akkoriban, ő azt mondta: „Ó, nem Márta, én Lacinak mást szántam, Ártándot”.

Rácz László: Az egy nagyon tönkrement kis falu volt.

Rácz Lászlóné: Nem is hallottam róla addig. Mondom: „Hát akkor én nem tudok dolgozni ott!” – „Ó, hát ott van Berettyóújfalu, oda be tud maga járni”. Nem akartam nagyon ellentmondani, de még a szülés előtt azt mondtam Lacinak, hogy menjünk már ki erre az Ártandra, mert én ezt vaktában nem fogadhatom el, nekem munkahely kell, és azt akarom csinálni, amihez képesítem van. Tényleg felültünk a vonatra,

kizötyögtünk Ártádra. Szörnyű körülményeket találtunk. De a lelkész már úgy fogadta Lacit, hogy már adta volna át a könyveket. Aztán én mondtam, hogy nem, erről szó sem lehet, mi most csak széjjelnézni jöttünk. Bár ezt sem lett volna szabad, lelkészi körökben ez nem nagyon volt engedélyezett, legalábbis abban az időben.

Rácz László: Ugyanis az „egyeduralkodó” Bartha Tibor²⁶ volt annakidején, ő döntött, hogy ki hova mehet.

Rácz Lászlóné: És akkor azt mondtam Laci főnökének, hogy nekem van egy másik ajánlatom. Én szeretnék Polgárra kerülni, mert nekem ott munkahelyem van, a gyermeket el tudom helyezni bölcsődébe, és parókia van, lakni is tudunk hol, és Lacinak is van gyülekezete. Igaz, hogy az egy missziói egyházközség, ami azt jelenti, hogy még hat község tartozik hozzá. Úgyhogy neki azokat a községeket kellett vasárnapról vasárnapra járni, és mindenütt a szolgálatot elvégezni, meg hát az igényeknek megfelelni. Na, aztán Kulcsár Dezső nagy nehezen beleegyezett, bár le akarta Lacit róla beszélni, mondván, hogy „Laci, az egy missziói hely, hát az nem lesz jó neked”, meg így meg úgy.

Nem is volt jó neki, persze. 400 forint havi fizetés volt megállapítva, de azt sem tudta felvenni. Ezen kívül volt egy kis kongruája, az úgynevezett államsegély volt²⁷, ez 500 forint volt, azt hiszem. Az én lelkemben nagyon sokszor felmerült a kérdés, sőt nagyon sokszor rágódtam rajta, hogy mi lesz velünk. A mindennapi megélhetés volt a gond meg a gyerekek nevelése. Akkor született meg a fiunk, amikor Polgáron laktunk – Debrecenben született ő is –, így lett nekünk két gyerekünk. Én igazán nem lettem volna ellene, hogy legalább négy gyereket a világra hozzak, de olyan kilátástalan volt a helyzetünk. Persze ez megint emberi gyarlóság, hogy az ember mindig olyan kételkedve néz a jövő felé.

Rácz László: Az ottani szolgálat eléggé nehéz volt, mert tartozott hozzám öt környékbeli gyülekezet is: Folyás, Görbeháza, Tiszagyulaháza, Újtikos és Újszentmargita, tehát Polgárral együtt összesen hat hely, ahol szolgálni kellett. Kismotorral jártam, amelynek az volt a nevezetessége, hogy mindig jó előre be kellett kalkulálni, hogy lesz szél vagy nem, mert ha szembeszél fújt, akkor néha leállt a motor.

Rácz Lászlóné: Öt év még nem telt le Polgáron, a negyedik év vége felé voltunk. Az én főnököm, dr. Boros József²⁸ a debreceni Megyei Bíróság másodelnöke volt a felügyelője a telekkönyveknek. Velem mindig meg volt elégedve és nagyon kedves volt. Egy alkalommal jön az elnöki irodának a vezetője: „Márta, gyere be, mert az elnök kartárs – ugye akkor mindenki kartárs volt – akar veled beszélni”. Meglepődtem – mit akar? Megyek be az elnöki irodába, Boros elnök úr egyedül van bent, sem az ottani elnök, senki. Mi ez, valami titokzatos dolog? Mondta, hogy foglaljak helyet, és mindjárt azzal kezdte, hogy „Ne haragudjon, Márta, hogy így négy szemközt akarok magával beszélni, de ezt nem lehet hallani senkinek” – és elmondta nekem, hogy a bíróság itt rövidesen meg fog szűnni. Akkoriban volt a járási székhelyeknek a megszüntetése²⁹, és Polgár is elég kis járás volt. Tehát a polgári járás meg fog szűnni, mondta, és ez azt jelenti, hogy az összes járási hivatal is megszűnik. „Én tudom, hogy a maga helyzete nem egyszerű, Laci szempontjából sem” – mondta. Annyira tisztában volt ez az ember mindennel, pedig különösebben nem beszélgettünk mi erről, nem panaszkodtam én soha, nem tártam ki előtte az én nehézségeimet.

Mindig hálával gondolok vissza rá, akiről azt hittem, hogy világi ember, de aztán kiderült róla, hogy egy hithű katolikus ember volt. És akkor ő azt mondta nekem: „Márta, magát Böszörményben visszavárják. Arany János (ő volt az, akivel én cseréltem, aki Böszörménybe ment helyettem) már nincsen Böszörményben, ő bement Debrecenbe, és magának azt a helyet fenntartjuk, nem töltjük be addig, amíg nem nyilatkozik arra vonatkozóan, hogy el tudja-e foglalni azt az állást, hogyha itt megszűnik”. És azt is megkérdezte, hogy Lacinak a helyzete hogyan tud alakulni, kivel kell beszélni, hogy az állása máshol legyen, mert én Polgárról nem tudnék bejárni Böszörménybe, az nagyon hosszú út.

Hát, mondom, Lacinak az esperes a közvetlen felettese, legelőször is őneki kell ezt tudni, hogy szeretne onnan elmenni, meg eldönteni, hogy hova mehet. Nagyon jól ismertem néhai Kiss József esperes urat, aki Böszörményben lakott akkor. Azt mondja nekem a főnököm: „Nem tudna most beszélni vele? Mert minél hamarabb szeretném tudni, hogyan tudja maga alakítani az életüket. Eljönne most velünk Böszörménybe, és majd busszal hazajön”. Mindenre volt gondja ennek az embernek

velem kapcsolatba. És ez így is történt. Az esperes úrnak elmondtam, hogy mi a problémám. Ő jól ismert, szeretett is bennünket. Öreg lelkész bácsi volt, apám korabeli, ismerte is apámat valamikor, még teológus korokban. Azt mondta: „Márta, Böszörményben nincsen hely, legközelebb Józsa van most üresen, de a püspök úr azt mondta, hogy Józsára csak az fog menni, akit ő akar”. Merthogy Józsán sokáig nem volt parókia, amiben korábban a lelkészek laktak, azt államosították, mert az iskolaépületnek minősült. A mi elődünk Józsán egy istállóban lakott szörnyű körülmények között. És amikor átalakították a Kollégiumot gimnáziummá Debrecenben³⁰ – ott ugye közfalakat kellett kivenni, hogy a tantermeket kialakítsák, és az a sok jó, erős „vasas”-tégla kijött az épületből –, akkor azt mondta Bartha Tibor püspök úr, hogy ebből a téglából Józsán kell parókiát építeni. Valóban úgy is lett, a kikerült téglákat kihordták a józsai templomudvarra, és azokból építették a parókiát. Ez volt az indoka annak, hogy a püspök úr azt mondta, oda csak az fog kerülni, akit ő akar. Józsára akkoriban 27 aspiráltak.

Azt mondja az esperes úr nekem: „Márta, Laci adjon be egy kérelmet, a szolgálati utat betartva ide nekem küldje, én meg majd küldöm a püspök úrnak tovább az ő kérelmét, hogy szeretne Józsára kerülni”. Így is volt, hazamentem, elmondtam, megírta, küldtük a kérelmet. Ez volt tél elején, még januárban. Boros elnök úr kijött úgy havonta egyszer a bíróságunkhoz, és mindig megkérdezte tőlem: „Na, Márta, mi újság Laci ügyében?” Mondtam neki, hogy elküldte Laci a kérelmet, de még nem kaptunk semmit a Püspökiből. Másik hónapban megint megkérdezte: „Na, mi van, Márta, Laci kapott már valamit?” – „Még nem”. Már akkor láttam, hogy nem nagyon tetszett ez neki. Harmadik hónapban is megkérdezte, és amikor megint azt feleltem, hogy nem kapott még semmit a Püspöki Hivataltól, akkor azt mondta Boros elnök úr: „Ne haragudjon, Márta, ennyi idő alatt már a római pápához is be lehetett volna jutni!”

Egyszer aztán telefonált a Püspökiből Szász Barna – engem is ismert Barna, gimnazistatársak voltunk valamikor – és azt mondta: „Laci is meg te is gyertek be”, a püspök úr ekkor meg ekkor vár. Latyakos március végi idő volt – nagyon hosszú volt a tél, havas, vizes, hideg, lucskos –, én majdnem rosszul lettem a buszon. Úgy kikopott belőlem a vitamin szinte minden tavaszra, hogy vitamin-injekciókúrát kellett kapnom. Annyira igénybe voltam véve: ugye kicsi gyerekek otthon, minden reggel korán keltem, este későn feküdtem, egész nap dolgoztam, és tavaszra mindig

lerobbantam. Hát eljöttünk a püspök úrhoz, Szász Barna bejelentette, hogy itt vagyunk. Felmentünk a nagy fogadóba. Püspök úr az ebédlőasztalnak a felső végén ült, minket meg pont vele szemben, a nagy ovális asztal másik végéhez intett, hogy ott foglaljunk helyet. És aztán azt mondta: „Na, ki vele, mi van a bekötött zsákban?” – így kezdte a beszélgetést velünk.

Volt egy különleges hanghordozása, olyan, hogy szinte rosszul esett az embernek. Nem biztos, hogy ő ezt rossz szándékkal használta, de rám, aki különben is legyengült állapotban voltam, rossz hatással volt. Olyan rosszul esett, hogy körülnéztem: édes Istenem, most az asztal alá süllyedjek, vagy álljak fel és menjek ki? De aztán láttam, hogy Laci nyugodt, úgyhogy én nem szóltam egy szót sem, Laci pedig nagyon nyugodtan „kiborította oda az asztalra a zsákot” neki, hogy miért jöttünk. Ezt nagy nyugalommal tette. Utána püspök úr azt mondta: „Tudod, Józsára te vagy a 27. jelentkező. Oda az fog menni, akit én akarok. Most menjetek el, majd értesítve lesztek a döntésemről”. Úgyhogy hazamentünk.

Volt egy jó emberünk itt, Debrecenben is, dr. Balogh József³¹, aki az egyházmegyei világi főjegyző volt abban az időben, azon kívül közjegyző, bírósági ember volt, és engem ő ismert az egyházi berkekből. Ráadásul ez a Balogh Jóska bácsi engemet rokonnak tartott, mert az ő felesége meg az én apám másod- vagy harmad-unokatestvérek voltak. Annyira rokonnak érzett, és olyan szeretettel volt irántunk, hogy azt elmondani sem lehet! Józsi bácsi tudta, hogy mikorra vagyunk behívva a püspök úrhoz, és amikor már gondolta, hogy nem vagyunk ott, ebédszünetben felhívta telefonon a püspök urat. „Kedves Tibor, hallottam, hogy Rácz Laciék ma voltak hozzád behívva. Megtudhatnám, hogy mit mondtál nekik?” Azt mondja neki Bartha Tibor püspök úr: „Rácz Laci fog menni Józsára”. – „Köszönöm szépen, Tiborkám”. Letette a telefont, már hívott is engem Polgáron, a bíróságon Józsi bácsi: „Mártikám, nyugodjatok meg, Laci fog menni Józsára, most beszéltem a püspök úrral, ő mondta ezt nekem”.

Aztán jött a papír is, de közben a józsai egyházi gondnok úr is kijött Polgárra, Nagy Feri bácsi. Ez egy másik szál volt, de a lényeg az, hogy Lacit akkor már Józsáról is hívták, mégpedig személyesen a gondnok jött ki Polgárra Lacit felkeresni. Aztán húsz évvel később ez ugyanígy történt a Csapókertből is; a csapókerti gondnok meg

Józsára jött ki, egy pénteki napon. Mikor péntek délután hazamentem, akkor mondja nekem Laci, hogy vendégünk volt. Mondom: „Ki volt az?” – „Egy gondnok”. – „Milyen gondnok?” – „Hát a csapókerti gondnok”.

Józsa (1970-1990)

Rácz László: A szolgálati helyek közül Józsán éreztem a legjobban magamat. Húsz évig voltunk ott, a gyermekeinket is ott neveltük fel, az általános iskolát ott végezték el, és onnan mentek aztán mind a ketten a „Refi”-be. Nem a fizetésem volt nagy, mert az csekély volt, hanem az emberi körülmények voltak nagyon jók. Annyira megszerettük egymást és annyira ismertük is egymást az ottaniakkal, hogy miután már bekerültem Csapókertre, 1990. április 1-jétől kezdve is folyamatosan előfordult az, hogy sokszor jöttek engem kérni temetésre. Ami természetesen az utánam következő lelkészeknek nem esett jól, ezt hozzáteszem. Miközben soha nem én kértem, hogy én temessek, vagy nem én forszíroztam, hogy szeretnék alkalmanként ott szolgálni, hanem ők kértek meg, ez nekem sok kellemetlenséget okozott.

Rácz Lászlóné: Fiatalok voltunk, mikor odakerültünk, Laci 33 éves volt, én meg 30. A gyerekeink akkor voltak kicsik, óvodások, majd a gimnáziumba is onnan jártak Debrecenbe, és valahogy tényleg az egész falu annyira szeretett! A mai napig találkozom ismerősökkel, és most is olyan kedvesek.

Rácz László: Nem felejtettek el minket.

Rácz Lászlóné: Most két éve történt, hogy Cs. Kiss Bandi megkérte Lacit, hogy helyettesítse vasárnap, Alsón, Felsőn istentiszteleten. Hát mentem vele én is, és a régi ismerős asszonyok körülfogtak. „Jaj, tiszteletes asszony” – vagy melyik hogy szólított –, „hallottam, hogy a tiszteletes úr fog szolgálni! Mondtam is a családomnak, hogy ott a helyünk, és azért is jövünk, hogy halljuk a tiszteletes urat”. Szóval minket az egész faluban annyira szerettek.

Most már nem falu, de a mi időnkben még kimondottan az volt Józsa. Mi akkor kerültünk oda, amikor még nem volt Debrecenhez csatolva. Majd utána, egy pár év múlva történt meg az idecsatolás, úgyhogy mi azt is ott éltük meg.

Az a húsz év nagyon belénk ívódott, és ez annak köszönhető, hogy fiatalok voltunk. Én Böszörménybe jártam át dolgozni, és bizony reggel biciklin le az országútra a buszhoz, be Böszörménybe, este meg vissza. Az utcánk végében lakott egy gyülekezeti tag, egy kedves özvegyasszonyunk, áldott, aranyos néni. Annyira szeretett bennünket, meg mi is őt, tényleg! Minden reggel kiállt a kapujába, nézte az órát: jaj, még nem jön a tiszteletes asszony, és a busznak ugye ideje van. Mikor látta, hogy jövök és már nagyon időben volt a buszra felszállás, mondta: „Tessék menni, megyek a bicikli után, csak tessék letenni az utca végére!” – és visszavitte magához, bevitte az én biciklimet. Este jöttem, Juliska nénitől felvettem a biciklit, aztán nyomtam a pedált, mert igencsak emelkedő az út Felső-Józsán. És ez így ment húsz évig, Juliska néni engem mindig szeretettel várt.

Vagy a másik család. Mentem hazafele, Csicsek Feri bácsi ott áll a kapuban. „Tessék már bejönni egy kicsit tiszteletes asszony, beszélgessünk már egy keveset!” Pedig katolikus ember volt, a felesége pedig református, jó templomba járó. Nagyon szerettük őket, ők is minket. Azt mondta Feri bácsi: „Tessék jönni, mutatok valamit. Egy harmóniumot vettem, akarok tanulni 'zongorázni', tessék már megnézni!” – merthogy a katolikus egyházban nem volt kántor, és ő akart a kántor lenni. Olyan dolgok ezek, amit nem lehet elfelejteni.

Rácz László: Polgárhoz képest Józsán szorosabb volt a kapcsolat, az ismeretség jobban kialakult, eléggé megismertem azért az ottani embereket. A szolgálatot nagy lelki csendességgel végeztem, de azért mind a két templomnak a renoválását is megvalósítottuk. Megszerettük tehát egymást az ottani gyülekezettel.

Ehhez az időszakhoz tartozik az, hogy 1984 őszétől 1985 őszéig a debreceni Református Gimnáziumban tanítottam a hittant. Püspök úr – még Bartha Tibor – kért meg erre, és ott voltam egy esztendeig. Nagyon sokat jelentett az életemben, hogy ott lehettem, mert sok mindent tanultam abból a körülményből. Mert miközben lelkészként kellett Józsán szolgálnom, azon kívül az iskolában is helyt kellett álljak, méghozzá olyan körülmények között, ahol bizony gyakran nem volt megfelelő a gyermekeknek sem a magatartása, sem pedig a hozzáállása. Bizony voltak olyan szituációk, amikor a rendet is nehezen tudtam megtartatni. De hozzászoktam, és

nagyon sokat tanultam ebben a feszített egy esztendőben, mert az időbeosztásomat és önmagam fegyelmezését is tulajdonképpen ott kezdtem nagyon „megtanulni” és értékelni.

Rácz Lászlóné: Amikor gyermekeink Józsán jártak általános iskolába, meg kell mondanom, éreztünk néha egy kis megkülönböztetést, mert az akkori pedagógusok nyilván nem a lelkészgyerekeket emelték ki. Séreleztem is sokszor, hogy az én gyerekeim soha nem kaptak az iskolai alkalmakon versmondási lehetőséget. Akkoriban azért olyan helyzet volt még józsai viszonylatban is, hogy a szomszédunkban élő pedagógus – akivel egyébként jó viszonyban voltunk – figyelte azt, hogy vasárnaponként kik azok az iskolás gyerekek, akik eljönnek a templomba.

Rácz László: ... Az volt a szomorú, hogy ő egykor a Református Gimnáziumban tanult.

Rácz Lászlóné: A józsai iskola igazgatója Dávid Béla volt, aki szintén a debreceni Református Gimnáziumba járt; három évvel járt feljebb nálam, úgyhogy én ismertem. Ő is zenei tagozatos volt meg én is. Az iskolának volt egy énekkara, és zenei tagozatosokként mi egy énekkarban énekeltünk. Én, mint a kisebb a nagyobbra, emlékeztem rá, viszont ő nem emlékezett énrám természetesen. Amikor Józsára kerültünk, egyszer mentem az orvoshoz, és az orvosi rendelőben Dávid Bélával találkozom. Akkor nem is tudtam, hogy ő ott az igazgató, és önkéntelenül kiszaladt a számon, hogy „Szervusz, Dávid Béla!” – Dávid Béla csak nézett... aztán mondtam neki, hogy honnan ismerem. Attól kezdve mi nagyon jóban voltunk, de soha a kiskapunk küszöbét át nem lépte.

Rácz László: Kockázatosak voltak a körülmények...

Rácz Lászlóné: Volt rá eset, hogy jött hozzánk, becsengetett, mert a gyerekeink pingpongoztak, és Dávid igazgató úr volt az asztaliteniszezők edzője. Szerette a gyerekeinket, mert jól pingpongoztak. Valami miatt szólni akart nekik a pingponggal kapcsolatban, talán elmaradt valami, és becsengetett hozzánk. Mondtam: „Gyere be, Béla!” – „Jaj, nem, nem, Mártika!”

Rácz László: Tudta, hogy Farkas Lajos ott van a szomszédban és figyel bennünket.

Rácz Lászlóné: De mikor nyugdíjba ment Dávid Béla, és mi már a Csapókertben laktunk, megkeresett bennünket. Azóta is jó barátságban vagyunk. Ide is eljön, beszélgetünk órák hosszáig át.

Mikor Laci bejelentette, hogy eljövünk onnan, az nagyon nehéz volt. Felső-Józsán egy hétközi bibliaórán, este történt a következő. Kevesen voltak, mert hétköznap olyan 10-15 fő jött el bibliaórára, de ott volt a gondnok úr, Nagy József a feleségével. A bibliaóra végén Laci szerényen bejelentette: „Most egy olyan dolgot kell elmondanom, ami az életünkben fordulatot fog jelenteni. Elmegyünk Józsról, mert meghívtak a csapókerti gyülekezetbe szolgálni”. Ez nagyon rosszul érintette őket! A gondnok úr valósággal nem tudott szóhoz jutni, még el is sápadt. Mikor szóhoz jutott, azt mondta, hogy „Hát tiszteletes úr, mi azt hittük, hogy a tiszteletes úr itt is fog meghalni, hogy eszébe se jut, hogy Józsról elmenjen!”

Rácz László: El kell mondjam, hogy bizony még én is könnyeztem, amikor eljöttem.

Rácz Lászlóné: Aztán ez a Józsi bácsi, mikor mi eljöttünk, nemsokára meghalt. Laci temette az utódunkkal, Szécsi Andrással. Együtt temették Bandi bácsival, de a józsaik jöttek és kérték Lacit, hogy ő prédikáljon.

Csapókert (1990-2007)

Rácz László: 1990-ben megkeresett tehát Debrecenből a csapókerti gyülekezet gondnoka, Csiszár Feri bácsi, és felajánlotta a lehetőséget, hogy itt lehetnék lelkész. Négynapos gondolkodás következett ezután. Eléggé szomorkás körülmények között jöttünk el Józsról, mert a gyülekezettel megszerettük egymást, és ahogy mondtam, bizony a könnyeim is rendesen potyogtak, amikor az elválás ideje bekövetkezett. Bár az anyagiak miatt nem bántuk meg, hogy eljöttünk, hisz' a 4.200 forint helyett rögtön 10.000 forintot kaptam egy hónapra, és két gyerekkel bizony ez nem volt közömbös. De nem én kopogtattam az ajtón, hogy márpedig én szeretnék idejönni Debrecenbe, hanem engem kerestek meg. És ez nekem nagyon jól esett, mert nem vagyok az a törtető valaki.

1990-től tehát Csapókertben voltam lelkész, amelynek a 17 évéből az első kétharmadot teljesen egyedül végeztem, nem volt senki sem, aki segített volna. Egy olyan gyülekezetéről van szó, amelynek környezetében a létszám 16.000 fő hozzávetőlegesen, bár természetesen a reformátusok közül a templomba járók sokkal kevesebben vannak. A vége felé volt egy segédlelkészem, Kozma Ferenc, aztán lett egy beosztott lelkészünk is, Hánka Levente, aki most Cegléden lelkész. A hittanoktatásban segítettek, de Kozma Ferenc volt az első, aki segített nekem a szolgálatokban. Felépítettük a csapókerti gyülekezeti házat 1999 és 2000 között. Természetesen annak minden baját, minden nehézségét kellett vállalni. Öt órákor már talpon kellett lenni, mert jöttek a munkások, és lelkészként is figyelni, hogy miképpen és hogyan folyik a munka, vigyázni arra, nehogy véletlenül lopások történjenek... ilyenkor, mint tudjuk, egy lelkésznek sok mindenre kell egyszerre figyelnie.

Isten könyörülő szeretete

Még el kell mondjam azt, hogy életem nehéz szakasza volt az, amikor 2005 augusztusában szívinfarktust kaptam. Akkor éppen kint voltam a gyermeküknél Németországban, és egyúttal szolgáltam az ottani magyar nyelvű gyülekezetben. Szívinfarktust kaptam éjszaka, de – Istennek hála! – a vejem másnap észrevette rajtam, hogy valami bajom van. Én először arra gondoltam, hogy súlyos influenza kapott el, mert mindenem fáj, és ACC-t szedtem. Azt hittem, hogy ez majd megszünteti a dolgot, de hát nem erről volt szó. Egész éjszaka ültem az ágy szélén, és nézegettem a csillagokat az alvó feleségem mellett, amikor beütött a krach...

Most már mosolygok rajta, és megmondom, miért. Azért, mert már hálásan gondolok a körülményekre, hiszen fantasztikus módon megtapasztaltam az Isten könyörülő szeretetét. Gondolok mind a vőm segítségére, mind a *freisingi* kórházban arra a tíz napra, amikor ott lehettem, mind pedig arra, amikor a fiam hazahozott az autókkal, és két hónap múltán, november 3-án egy nagyszerű szívsebész kezei közé kerülhettem. Szív műtétre került sor, *bypass* műtéten estem keresztül. Freisingben nem műtötték meg, de ezt én kértem így.

Rácz Lászlóné: Megműtötték volna, fel is ajánlotta a kórház, hogy jó lenne, hogyha ott maradna, mert akkor vinnék be Münchenbe szívműtétre.

Rácz László: Nem mertük vállalni, mert felette sok volna a költség. A tíznapos ott tartózkodásom a kórházban így is másfél millióba került – persze nem nekem, hanem a magyar államnak az egészségbiztosítás keretében.

Hazaérkeztünk, és a műtét sikerült. Egy nagyszerű emberrel találkoztam, a nevét hadd említsem meg. Dr. Szerafin Tamás szívsebésszel találkozhattam, aki nemcsak hogy nagy hozzáértéssel tette, amit tett, hanem a legfontosabb, hogy igazán szerény volt és igazán törődött velem. El is határoztuk, hogy valamiképpen megköszönjük az ő közreműködését, és egy bizonyos összeget szeretünk volna neki adni borítékban, a szépen elkészített ajándék-kosárral ....

Rácz Lászlóné: A presbitériumunk a Csapókertben azt mondta, hogy „Tiszteletes úrnak ez nagyon sokba fog kerülni, és az egyház segítse ki a családot, hogy meg tudják fizetni az orvost”.

Rácz László: De nem fogadta el az ajándék egészét. Észrevette a kosárkában a borítékot és megkérdezte, hogy van-e benne pénz. Egyszerűen nekünk szegezte a kérdést. Feleségem azt mondta, hogy „egy kevés, amennyi tőlünk telik”. Akkor visszaadta a díszszatyrot, és azt mondta: „Tessék kivenni belőle! A többit elfogadom szívesen, de a pénzt tessék kivenni, azt nem fogadom el”.

Még azt hadd mondjam el, hogy az operáció után nem sokkal egy kora hajnalban valaki megérinti a térdemet, óvatosan. Felpillantok nagy álmosan, ki az, hát Szerafin doktor úr volt. Megkérdezte tőlem: „Rácz úr, hogy van?” Mondom: „Én nagyon jól, köszönöm szépen a műtéten való közreműködését, a fáradozását, lelkiismeretességét. De professzor úr hogy van?” – „Hagyjuk, nem számít”. Meglátogatta egyen-egyenként az általa megoperált pacienseket, miközben utólag megtudtam, hogy azon a napon három műtétje volt, amely egyenként legalább négy óráig tartott. De ő nem feküdt le, hanem végigjárta az összes emberét. Ilyen valakik is vannak azért, akikben felfedeztem a magam számára az Úristen közelségét. Kimondottan megéreztem átölelő szeretetét, és végig nyugodt tudtam maradni,

semmiféle félsz nem volt bennem – hogy miért nem, azt nem tudom, de valószínűleg azért, mert ez a szeretetmennyiség vett engem körül mind az ápolónők, mind az orvosok tekintetében.

Nyugdíjas évek

Hetven éves koromban, 2007-ben én nyugdíjba mentem. Még egy esztendeig kiegészítő lelkészként voltam a Csapókerten az átmeneti időszakban, míg a következő lelkész, Lakatos Zoltán, megérkezett a gyülekezetünkbe. A feleségem révén – aki nagyon ügyes, sok mindent el tud intézni – már korábban megvettük jelenlegi lakásunkat. Előttünk az ő édesanyja lakott itt nyolc évig, és 2007 óta tölthetjük itt nyugdíjas éveinket.

Ha egy-egy alkalommal Lakatos Zoli arra kér, hogy szolgáljak, akkor szolgálok a csapókerti gyülekezetben. Nem hagytam ott a gyülekezetet, hanem még mindig vissza-visszajárok oda. Gyülekezeti tagokként feleségemmel is oda tartozunk. És van még egy szolgálati lehetőség: a szenvedélybetegek között van havonként egy szolgálatom, ahol bibliaórai keretek között az Igét igyekszem hirdetni nekik. Nagyon kedvemre van ez a szolgálat, mert ott a szorosán vett igemagyarázat után egy óra beszélgetés következik, amikor engem kérdeznek, vagy kérnek, hogy bizonyos kérdésekben eligazítást adjak, és ilyenkor próbálok valamilyen választ is adni. Nagyon jó, hogy ott lehetek. Derencsényi István ajánlására kerültem oda. De van még egy másik lehetőség is az elfoglaltságra: a nyugdíjas lelkészeknek és lelkészözvegyeknek van bibliaórája az Esperesi Hivatal mögötti egyik helyiségben, ahol mi, nyugdíjas lelkészek havonta egyszer tartunk felváltva szolgálatot.

Így töltöm tehát az időt. Nem szoktam unatkozni. Elfoglalom magamat, többnyire az internetet is nézegetve. A feleségem nem nagyon szereti, ha mindig azzal foglalkozom, de ezen kívül szoktam olvasgatni, nagyokat sétálgatok, néha-néha még egy kis futást is megengedek magamnak, nehogy véletlenül a „hatalmas izmaid” elernyedjenek. Persze egészségügyi séta ez, mozogni kell a szív működtetése miatt, és nem hagyom ki, akármilyen idő van, mindig elmegyek és megteszem azt a három kilométeres sétát nap mint nap, hogy jól érezzem magamat.

Gyerekek, unokák

Rácz Lászlóné: 1965. június 27-én született a lányunk, Márta, és 1966. szeptember 17-én Péter fiunk. Mindössze egy év és három hónap különbség van a két gyermek születési ideje között. Az általánost – mint már mondtuk – Józsán végezték, és mind a két gyerek a Református Gimnáziumba ment általános iskola után, ott érettségiztek.

Rácz László: A lányom óvónő lett, a bősörményi óvónőképzőt végezte el, a fiam pedig az egri Pedagógiai Főiskola matematika–technika szakán végzett, és itt Debrecenben tanított a Karácsony Sándor Iskolában. 2006-ban elbocsátották, amikor sok pedagógust elküldtek. Péter fiunkat ez nagyon rosszul érintette, mert nagyon szerette a tanítást, meg a gyerekek is nagyon kedvelték őt. Tavaly végzett az utolsó osztály, akiket még tanított. Minden évben a ballagásra meghívják, feltették a tablójukra, ajándékot adtak a „tanár bácsinak”... Egyszóval Péter fiamnak ez nagyon-nagyon rosszul esett. Ráadásul az igazgatónője előtte még biztatta, hogy „Péter, veled más az elképzelés, szeptembertől majd ezt fogod csinálni, meg azt fogod csinálni...” – Péter egészen biztos volt benne, hogy őt nem fogják lapátra tenni. Aztán amikor évvégén kihirdette az igazgatónő, hogy kiktől válik meg az iskola, legutoljára Péter neve is sorra került. Hát ez nagyon nehéz volt az ő számára is...

Rácz Lászlóné: Hála Istennek szinte egy percig sem volt munka nélkül. Vállalt munkát a Református Szeretetszolgálatnál, rászoruló betegeket hozott-vitt egy szeretetszolgálati autóval orvoshoz, a Klinikára...

Rácz László: Végül pedig el tudott helyezkedni a Dóczy Gimnáziumban rendszergazdaként, tehát a gimnázium számítógépeit tartja rendben. Márta lányunk kint él Németországban, Echingben, ez egy bajorországi kisváros München fölött. Férjhez ment, van szeretett férje és két unokánk.

Rácz Lászlóné: a férje félig német – az édesanyja magyar, az apja német –, de itthon végezte a főiskolát. A szegedi pedagógiai főiskolát végezte el a vejünk, de aztán elkerült ide Debrecenbe, és itt ismerkedtek meg a lányommal, itt házasodtak

össze. Nemsokára Andrisnak volt egy olyan gondolata, hogy menjenek ki Németországba. Ugye neki Németországban ismeretsége volt, rokonai, meg hát ő német állampolgár is, mert Németországban született; annakidején a szülők ott laktak a kelet-németországi területen, és akkor települtek haza Magyarországra, amikor Andris általános iskolába ment.

Úgyhogy ott is két gyermek van – két lány, ikrek –, mindketten németül és magyarul is beszélnek, 2001. március 3-án születtek.

Rácz László: Fróni – vagyis Veronika – és Zsófi.

Rácz Lászlóné: Mióta iskolások, behatárolja a hazajövetelüket az iskolai szünet, de a nagy ünnepeken mindig itthon vannak. Ott ugyanis hosszú szünetek tarkítják az iskolai tanítási időszakot, minden nagy ünnep kétheti szünetet jelent, viszont sokkal később, július 31-ével fejezik be az évet.

Rácz László: Ennyi tehát még hozzátartozik mindahhoz, ami az örömünket jelenti, mert gyermekeinkkel együtt a két unokánkat is nagyon-nagyon szeretjük, és amikor hazaérkeznek, amikor itthon vannak, az mindig egyfajta „átváltást” jelent mind a lefoglaltságot tekintve, mind pedig a szeretetben való feltöltést illetően.

Jegyzetek

---

¹ **Czirmay Zoltán** (1876-1919): lelkész, esperes-helyettes. „Kézdivásárhelyen született. Már gyermekkorában kitűnt eleven felfogásával és egyházhoz való ragaszkodásával. Iskola, templom, dalárdapróbák, könyv, papír és irón az ő igazi otthona, legjobb barátai, s mikor szorgalmával és törekvő (*ambitiosus*) lelkével felküzdötte magát a katedrára, nemcsak vásárhelyi segédlelkész, hanem mint *Bartók György* dr. püspök titkára és Kozárvár rendes lelkésze működött, 1903 óta pedig Kézdivásárhely papja volt, úgy, hogy munkálkodásának színterül egyházközségünket és egyházmegyénket tekinthetjük. Egymásután nyeri el paptársai bizalma folytán a fokozatosan emelkedő vezetői állásokat s 1917-ben a Kézdi Egyházmegye főjegyzője és esperes helyettese lesz. Rövid szolgálatának ideje alatt rendkívül sokat épített. Nem egy alkotás tesz bizonyosságot odaadó hűségéről, világos és előrelátó gondolkodásáról, szívének szelidségéről és nemes egyszerűségéről pedig egész élete és magatartása tanúskodik. Legszebb és legéletképesebb alkotása a „Konfirmáltak Egyesülete”, amelynek 10 esztendő múltja és jelenlegi működése hirdeti, hogy mennyire szükséges és milyen üdvös volt megteremtése. Az igaz ember bevégezte pályafutását, ifjú özvegye, 3 kiskorú árvája, szélesen kiterjedt rokonság és egyházközségünk, városunk minden intézménye gyászolja az erőskezű gyámolítót, büszkeségüket és mindenüket.” (Forrás: Jegyzőkönyvi kivonat a kézdivásárhelyi ref. egyházközség presbitériumának 1919. dec. 1-jén tartott rendkívüli gyűlésének jegyzőkönyvéből – Rácz László magántulajdonában)

² **Bartók György** (1845-1907): református püspök, egyházi író. Nagyenyeden végezte a teológiát, 1874-ben a tübingeni egyetemen bölcsészdoktori címet nyert. Hazatérve Kolozsvárt püspöki titkár, az egyetemen filozófiai magántanár; 1876-ban Nagyenyeden lelkész, ugyanott a Teológiai Akadémián tanár. 1893-ban Szászváros lelkésze, 1899-ben az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke lett, s mint ilyen 1900-ban a kolozsvári egyház lelkésze. Szerkesztette az *Egyházi Iskolai Szemlét* (1876–1883). Tanulmányai és cikkei az egyházi lapokban és folyóiratokban jelentek meg. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

³ 1920 augusztusában jelent meg a 6650/1920 M. E. sz. rendelet, amely különleges jogi minőségű ingatlanok, ún. vitézi telkek adományozását rendelte el a magyar állam védelmében kitűnt feddhetetlen férfiak részére, a haza el nem múló hálája jeléül. Vitézi Rend alapításáról tehát nem született jogszabály, az Országos Vitézi Szék, mint a vitézek közösségének irányítására létrehozott szerv belső döntése volt, hogy a felavatott vitézek szervezetét kezdetől Vitézi Rendnek nevezték. A Vitézi Rend a Miniszterelnökség hatáskörébe tartozott, főkapitánya fennállása alatt a kormányzó volt, és ő volt az Országos Vitézi Szék elnöke is. Az Országos Vitézi Szék tagjai az államfőn mint főkapitányon kívül az érintett minisztériumok (honvédelmi, belügy-, földművelésügyi- és igazságügyi) egy-egy képviselője, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségének ügyvezető igazgatója, valamint a nyolc törzskapitány voltak. Az ország területét ugyanis nyolc törzsszékre osztották. Ezek alá tartoztak a vármegyei törzsszékek élükön a Vitézi Székkapitánnyal. A felvétel szabályai szerint vitéz lehetett minden magyar állampolgár, aki a magyar állam védelmében (a világháborúban) kitűnt, és a forradalmak idején is hűséges maradt a hazához. Ezen túlmenően erkölcsi feddhetetlenséget is elvártak a jelentkezőktől. Részletesen szabályozták azt is, hogy milyen kitüntetésekkel kellett rendelkezniük a kérvényezőknek, különválasztva a tiszteket és a legénységi állományúakat. A Vitézi Rend szervezetének leírását, a jogokat és kötelezéseket mindenre kiterjedő alapossgal a Vitézi Rend Kis Kátéja tartalmazta. Az 1945. évi január 20-án megkötött fegyverszüneti egyezmény 15. pontjának teljesítéseképpen azonban az Ideiglenes Nemzeti Kormány feloszlatta a fasiszta, vagy katonai szervezetnek minősített szervezeteket, köztük az Országos Vitézi Széket. Az HM Országos Vitézi Szék Felszámoló Bizottsága pedig megkezdte a felszámolást. A rangok és címek eltörléséről szóló 1947. évi IV. tc. megtiltotta a vitézi cím, és a nemzeti megszólítás használatát is. (Forrás: Szlovikné Berényi Márta: A Vitézi Rend. http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_vitezi_rend.html)

⁴ A Budaörsi repülőtér az ország legrégebbi kisépés nemzetközi repülőtere. 1935-ben kezdték építeni, és 1937-ben adták át. A második világháború során a légitforgalom szinte teljesen katonai célúvá vált, így a besorozások miatt először a földi kiszolgáló személyzet, a szerelők hiánya kezdett aggasztóvá válni, később azonban már pilótát sem lehetett találni. A háború végére gyakorlatilag az összes budapesti repülőtér lebombázták (a félig kész Ferihegyi-repülőtér is), és a Budaörsi repülőtér maradt a legjobb állapotban, ezért a háború után innen kezdődött a hazai repülés újraindítása. 1950-ig ez volt Magyarország nemzetközi repülőtere is. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Buda%C3%B6rsi_rep%C3%BCI%C5%91t%C3%A9r)

⁵ A Rákosi-rendszerben az 50-es évek közepéig a társadalomnak alig volt olyan rétege, mely kimaradt az üldözésekből. Az osztályellenség ellehetetlenítésére, likvidálására szovjet minta alapján a kitelepítés különböző

változatait alkalmazták. Osztályidegennek – vagy erősebb kifejezéssel osztályellenségnek – olyan embereket tekintettek, akiknek a háború előtti magasabb pozícióját, katonai vagy egyéb rangját, vagyonát, tulajdonát, illetve származását tekintették "bűnnek". De ide tartoztak az önállóan gondolkodók, nagy tudással rendelkezők, mert őket a kommunista vezetők veszélyesnek tartották az általuk elképzelt új társadalomra. A felsoroltak hozzátartozói is az osztályellenségek közé sorolódtak a csecsemőtől az aggastyánig. Osztályidegenek lehettek azok is, akik nem szimpatizáltak az új rendszerrel. Emiatt a kitelepítés a rendszer preventív akciói közé sorolható. A kitelepítés az érintettek vagyonának elkobzását, azok „kényszerlakhelyre” történő átköltöztetését és általában mezőgazdasági jellegű munkára kényszerítését jelentette. A kitelepítések többségét 1950 és 1953 között hajtották végre olyan, évtizedekkel korábbi törvények ill. rendeletek alapján, amelyek értelmében akár bírósági ítélet nélkül is elhurcolhatták az érintetteket, s amelyek (például az 1912. évi LXII. tv.) eredetileg csak háborús, vagy szükségállapotban voltak alkalmazhatók. A kitelepítettek többsége embertelen körülmények között, közművek (víz, villany, fűtés), szakszerű orvosi ellátás és fizetés nélkül élt. A leghírhedtebb a hortobágyi „szociális” táborrendszer és a recski kényszermunkatábor volt. Az összes kitelepítés közvetlenül mintegy 100-300 ezer embert érthetett, ebből a Hortobágyra több mint 2500 családot deportáltak. A hortobágyi táborok becsült létszáma 10 ezer fő volt, a megszüntetésükkor (1953-ban) összesen kiszabadultak száma 7282 fő, a táborokban meghaltak száma kb. 300 fő

A hortobágyi táborok:

Tábor (település)	Fennállása	Létszám
Árkus	1950-53	706 fő
Borsós	1952-53	830 fő
Borzas-Mihályfalva	1950-53	421 fő
Ebes	1951-53	1047 fő
Elep	1951-53	910 fő
Erzsébet-tanya	1950-53	497 fő
Kócspuszta	1950-53	626 fő
Kónya	1950-53	512 fő
Kormópuszta	1950-53	249 fő
Lászlómajor	1952-53	278 fő
Lenintanya	1950-53	630 fő
Tedej	1951-53	674 fő

(Források: Széchenyi Kinga: Kitelepítések a Rákosi-rendszerben. *Rubicon*, 2010/6, http://www.hortobagyideportáltak.hu/taborok_main.htm)

⁶ **vend:** a magyarországi szlovén nemzetiségűekre alkalmazott kifejezés, akik a Vendvidéken – a Rábavidék (Vas megye) és a Muravidék (Szlovénia) néprajzi tájegységének területén – élnek. A vend szó a mai Észak-Lengyelország területén élt ókori *vened* (vagy *venet*) nép nevéből származik, akik nagyon szoros kapcsolatban állhattak a németek germán őseivel. A magyar nyelvben az alnémet *wendisch/windisch* alakból latinosítás útján alakult ki a vend (*vendus, vindus*) elnevezés. Magyarországon a vend kifejezést a szlovénokra alkalmazták, ennek révén került a köztudatba is, azonban a 19. század második felében és a 20. század elején keletkezett elméletek szerint a vendek egy szlovéntól elkülönülő, ősszláv, vagy elszlávosodott kelta népcsoport, amely nem azonos krajnai és stájerországi szlovénokkal, annak ellenére, hogy a magyarországi vendek magukat *slovinci* névvel illetik. A szlovénok lakta Vendvidék régebben Tótság néven szerepelt a térképeken, és a „vend nem szlovén” elmélet elterjedésével párhuzamosan változtatták erre. (Forrás: Bojtár Endre: Bevezetés a baltisztikába, Osiris kiadó, 1997.)

⁷ 1948-tól kezdve az állampárt „osztályidegenként” diszkriminálta, illetve üldözte azoknak a társadalmi rétegeknek a tagjait, amelyeket hatalmi céljaihoz nem akart vagy nem tudott megnyerni. Az osztályidegenség vádja ugyanakkor kitűnő bűnbakképző a korai kommunista rezsimben, amelynek alapvető tulajdonsága volt az ellenségkép kialakításának és ápolásának erős igénye. Osztályidegennek (gyakran az 1938-as állapot szerint) minősítettek volt földbirtokosokat, arisztokratákat, üzemek, műhelyek, üzletek tulajdonosait, kuláknak nevezett birtokos parasztokat, volt csendőröket, rendőröket, katonákat, a korábban hivatalokat betöltött személyeket, egyházi személyeket, háborús és politika bűncselekmények miatt felelősségre vontakat. Az „osztályidegen” ugyanakkor közszájon forgó szó volt, az „ellenség” egy szinonimája, és mint ilyen, jelentése nem pontosan körülírt, tehát tetszőlegesen alakítható volt. A továbbtanulásban és egyéb vonatkozásokban hivatalosan 1962 után megszűnt a származás szerinti diszkrimináció, a rezsim azonban továbbra is osztályalapon gondolkodott,

---

a „nem termelő” foglalkozások üzőivel – például értelmiségiekkel – szemben eredményesen folytatták az előítéletek sulykolását. Az osztályidegenek a hátrányos megkülönböztetés változatos fajtáival kényszerültek szembenézni. Elzárták őket bizonyos munkaköröktől, gyermekeiket nem engedték továbbtanulni stb. (Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Oszt%C3%A1lyidegens%C3%A9g>)

⁸ **szívlapát:** a 20. század közepén – főleg bányában, szénrakodáshoz – még használt, legnagyobb méretű vaslapát. Nevét alakjáról kapta. A szívlapát szára az általános kerti lapátokhoz képest vastagabb és hosszabb, feje kb. kétszer szélesebb a megszokottnál, és magas peremmel rendelkezik. Egy hagyományos lapáthoz képest ötszörös mennyiségét lehetett vele egy mozdulattal felemelni.

⁹ **reverzális** (lat. térítvény): a házaspár írásos megegyezése a születendő gyermekek vallásáról vegyes házasság esetén. A gyermekek vallási hovatartozásának a szülőfelek felekezetétől való függővé tétele a katolikus egyházjogból. A reverzális eredetileg a római katolikus egyházjogban a katolikus (leendő) apától követelt térítvény, melyben – vegyes házasság megkötése előtt – arra kötelezi magát, hogy összes gyermekét a katolikus vallásban fogja megkeresztelni és nevelni. Az egyházjog a papoknak szoros kötelességévé tette, hogy esketés előtt a reverzalist kieszaközöljék, és annak megtartása fölött szigorúan öröködjének. Magyarországon az 1791. XXVI. törvény szerint vegyes házasság esetében a katolikus apa gyermekei nemre való különbség nélkül a törvény erejénél fogva katolikusok, ha ellenben az anya katolikus, a törvény erejénél fogva csak a leánygyermek katolikusok, a fiúgyermek apjuk vallását követhetik, de katolikusok is lehetnek. A reverzálisadás az 1860-as évek végéig élte virágkorát. A 19. század végétől a reverzális nélkül kötött vegyes házasságokat Magyarországon az egyház súlyos bűn terhe alatt tiltotta ugyan, de nem tekintette érvénytelennek. A gyermekek vallása tekintetében általában a „nem nemet követ” elv érvényesült, vagyis a fiúgyermek apjuk, a leánygyermek anyjuk vallását követték. Államjogilag Magyarországon 1945 előtt csak a polgári házasságot megelőzően közjegyző, járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró előtt adott reverzálisnak volt hatálya. (Források: Magyar Katolikus Lexikon; dr. Czire Szabolcs: Vége a reverzálisnak? <http://www.unitarius.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=1042/>)

¹⁰ **Varga Zsigmond József** (1918-1997): teológus, klasszika-filológus, 1953-1978 között a Debreceni Teológiai Akadémia Újszövetségi Tanszékének professzora, 1958-tól 1962-ig és az 1973/74-es tanévben dékán, az 1974/75-ös tanévben a Teológiai Akadémia prodeánja. A debreceni Tudományegyetemen először latin-német (1940), majd görög szakból (1942) szerzett tanári oklevelet. Ezután a Kollégium Tanítóképző Intézetében tanított másfél évig német nyelvet, illetve magyar nyelvet és irodalmat. 1943-ban a Református Gimnázium rendes tanára lett: ezt a tisztét 12 éven át töltötte be. Gimnáziumi rendes tanári munkája mellett az utolsó öt évben helyettes igazgató is volt. Tanári munkája mellett a debreceni Tudományegyetem bölcsészeti karán latin-görög-indoeurópai szakcsoportból summa cum laude fokozattal doktori fokozatot szerzett. Ugyanakkor beiratkozott a Tudományegyetem Hittudományi Karára; a Lelkészsképző Intézetben megszerezte a lelkészi képesítést, és 1947-ben lelkészé szentelték. Ezt megelőzően és ezt követően az akkori rendnek megfelelően több gyülekezetben segédlelkészi szolgálatokat végzett. A Theológiai Akadémián először két éven át mb. előadóként patrisztikát és szociológiát tanított. Az Újszövetségi Tanszékre rendes tanárrá 1954-ben választotta meg az Akadémia Tanári Kara: e minőségében működött negyedszázadon át. Közben öt évig (1957-1961; 1974) volt az Akadémia dékánja, 1975-ben prodeánja. Vezette a Főiskolai Internátust és Tápintézetet 15 éven át, 10 évig a Kollégiumi Leányinternátust, és ugyanannyi ideig felügyelő tanára volt a Kollégiumi Kántusnak. Számos tisztséget töltött be gyülekezetében, egyházmegyéjében és az országos egyházban is. Az Egyházak Világtanácsának 1961-es New-Delhi-i és 1968-as Uppsala-i Világgyűlésén a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsát képviselő küldöttségnek tagja volt. Részt vett a Református Világszövetség és a Keresztyén Békekonferencia különféle szintű munkálataiban is. A Magyar Bibliatanács 1964-ben megalakított Újszövetségi Szakbizottságának munkáját a fordító munka befejezéséig, 1969-ig irányította.” 1978-tól kezdődően kutató professzorként folytatta tudományos tevékenységét, aminek keretében elvégezte az újszövetségi görög-magyar teológiai szakszótár megszerkesztését. A szótár 1996-ban jelent meg a Kálvin Kiadó gondozásában. (Forrás: Hit élet, tudomány, Jubileumi kötet dr. Varga Zsigmond J. professzor hetvenedik születésnapjára – Debrecen, 1988 – CURRICULUM VITAE – dr. Lenkey István írása)

¹¹ **Pákozdy László Márton** (1910–1993): teológus, teológiai tanár. Teológiai tanulmányait Debrecenben, Halléban és Utrechtben végezte. Debrecenben, majd Budapesten több mint négy évtizeden át tanított bibliai

teológiát és vallástörténetet. Doktori értekezését ószövetségi vallástörténetből írta. Témaválasztása — a zsidó népnek a babiloni fogságban prófétáló Deuteroészaiás és az általa meghirdetett üdvpróféciaiak — az éledő nemzetiszocializmus korában veszélyes tanúságtételnek számított. A kor viszonyaira jellemző, hogy mire dolgozatát elkészítette, már nem kaphatott útlevelet Hollandiába. Az 1940-ben náci megszállás alá került Utrecht egyeteme helyett ezért itthon doktorált 1942-ben. „AZ Ebed Jahve Deuterocesaja theológiájában — az ÚR Szenvédő Szolgája Ézsaiás könyve 40 – 55 fejezeteiben” című értekezését a debreceni kar *summa cum laude* minősítéssel értékelte, és még ugyanebben az évben ki is adta. A mű rangját és európai elismertségét jelzi, hogy az egyik legnagyobb XX. századi biblikus szakteknitely, Otto Eissfeldt írt róla részletes recenziót a Zürichben kiadott *Theologische Literaturzeitung* hasábjain. Kiváló pedagógus volt. Debrecenben, majd Budapesten több lelkész- és teológusnemzedék bibliai látásmódját, tudását alapozta meg. A háború után a tanítás mellett a bibliafordításban kamatoztatta elmélyült ismereteit. Mivel azonban nem volt hajlandó mindenben kiszolgálni a korabeli egyházvezetés elvárásait, sokáig szilenciumra kényszerült, és a bibliafordító bizottságban betöltött vezető szerepét is egyre inkább formalizálták.

„Pákozdy László Márton különleges életművet hagyott hátra. Egyszerre volt exegeta és vallástörténész, ószövetséges tudós és az intertestamentális irodalom avatott kutatója, aki magabiztosan mozgott az újszövetségi tudományokban is; ugyanakkor cikkei elárulják rendszeres teológiai jártasságát, aki tökéletesen átlátta a gyakorlati teológia-ökumenika összefüggéseit” (Hodossy-Takács Előd, DRHE)

(Források: <http://hodmezovasarhely.hu/cikkek/emlekunnepeg-pakozdy-laszlo-marton-szuletesenek-100.-evfordulojan-5194>), <http://kalvinkiado.blogspot.hu/2010/11/100-eve-szuletett-pakozdy-laszlo-marton.html>)

¹² **Czeglédy Sándor** (1909–1998): teológiai tanár. Pápán, Budapesten, Daytonban, Princetonban és a Halle-Wittenbergi Egyetemen tanult. 1932-től segédlelkészként szolgált a budapesti Skót Missziónál, majd a Szilágyi Dezső téri illetve a Kálvin téri Egyházközségben és Cegléden. Doktori címet 1936-ban kapott Debrecenben rendszeres teológiából, magántanári oklevelet 1938-ban szerzett Pápán gyakorlati teológiából. 1937-ben megjelentette Niemöllerrel készített hallei interjúját, és hiteles beszámolókat adott a német hitvalló egyházzól. Teológiai tanárságát Budapesten kezdte 1938-ban, majd 1940-től 1983-ig Debrecenben volt egyetemi tanár. Előbb a homiletika, liturgika és a valláspedagógia, majd 1952-től a poimenika, ekkléziasztika és missziológia kurzusok oktatását végezte. Bár szívéhez legközelebb a homiletika és a liturgika állt, azért a modern pedagógia eredményeit is folyamatosan felvonultatta a valláspedagógiai órákon. Poimenikából nála jelent meg hazánkban először a teológiai tananyag szintjén Jung, Adler, Frankl, Fromm műveinek kritikai ismertetése. Czeglédy Sándor nemzetközi szinten is számon tartott hymnologus volt. A 16–17. század istentiszteletéről írt tanulmányaiban rálátást kap az olvasó az egyháztörténeti, dogmatikai, egyházszervezeti, művelődéstörténeti, irodalmi és himnológiai-egyházzeneti tényezőkre. (Forrás: Fekete Károly: *Egy centenárius intelmei; Reformátusok Lapja*, LIII. évf. 26. szám)

¹³ **Török István** (1904-1996): református teológus. A Pápai Református Kollégium, majd a Debreceni Tudományegyetem teológiai tanára, a Budapesti és a Kolozsvári Református Teológiai Fakultás tiszteletbeli doktora, a Societas Ethica alapító tagjainak egyike, a Debrecen Árpád téri Református Egyházközség presbitere. A debreceni Tisza István Tudományegyetem Teológiai Fakultásán végzett 1927-ben. 1927-1929 között a berlini, majd a münsteri és magdeburgi egyetemen mélyítette el ismereteit. Hazatérte után a pápai gimnáziumban pályázta meg és nyerte el a helyettes vallástanári állást. Egy év múlva teológiai akadémiai óraadó, helyettes, 1932-től kezdve pedig nyilvános rendes tanár. Debrecenben benyújtott doktori értekezését – „Barth Károly teológiájának kezdetei” – 1932-ben *summa cum laude* fogadták el. 1941-től a Debreceni Tudományegyetem Etikai, majd a II. világháború után a Dogmatikai Tanszékét is vezette. Az 1956-os forradalom idején játszott szerepe és kritikai szelleme miatt 1957-58-ban tanulmányi szabadságot kapott, majd az etika előadásait másra bízták. Nyugdíjaztatására 1968-ban került sor. Hűséges tanítványai azonban rendszeresen látogatták, sőt a Tiszáninneni Református Egyházkerületben kialakítottak egy olyan kört, amelyik időről-időre meghívta, hogy aktuális kérdéseik megoldásában útmutatást kérjen és kapjon tőle – ezek voltak az ún. „fekete konferenciák”. Két tankönyve, a *Dogmatika* és az *Etika* Amsterdamban jelent meg 1985-ben, ill. 1988-ban magyar nyelven. (Forrás: Barcza József: Dr. Török István emlékezete; *Confessio*, 1996/3.)

¹⁴ **Lukácsi László** (1938-2013): református lelkész. A Debreceni Református Kollégiumban folytatta tanulmányait – ez volt az egyetlen középiskola az országban, ahol felvételt nyert, „kulák” származása miatt. Ott érettségizett, majd 1957-ben kezdte el a teológiai tanulmányait Debrecenben, ahol lelkészi oklevelet is szerzett 1962-ben. Segédlelkészi éveit Kunmadarason és Törökszentmiklóson töltötte. Beiktatott lelkészként 1964-ben Tiszacsécsére került, majd a szatmári Gyügyén, majd a nyírség kulturális kisvárosában, Nyírbátorban folytatódott a lelképásztori életút. A pezsgő gyülekezeti élet mellett szívügye volt a Báthoriak gótikus templomának és gyülekezeti házának megújítása és a zenei napok rendezése - a városi énekkar tagjaként is

szerepet vállalt. 1979-től a Békés megyei Dévaványán teljesített lelképásztori szolgálatot. Konfirmandus csoportokkal Berekfürdön, Közép-Hután és Balatonszabadiban tartott konferenciákat. Emellett szívügye lett a templomok tatarozására; saját egyházi brigádjának munkája révén 17 templom és egyházi épület szépült mpült. Feleségével együtt másfél évig Bridgeport (Connecticut) városában, négy évig Cleveland (Ohio) magyar közösségében lettek gyülekezeti és közösségi vezetők. 1994 decemberétől a Miami-i Krisztus Első Egyesült Egyháznak megválasztott lelképásztoraként látta el a szolgálatot. Az Amerikai Magyar Református Egyházkerület és egyházmegye tisztségviselője volt éveken át.

(Forrás: <http://www.fusz.hu/fuszdrupal/?q=content/luk%C3%A1csi-1%C3%A1szl%C3%B3-%C3%A9let%C3%BAtj%C3%A1ra-eml%C3%A9kez%C3%BCnk>)

¹⁵ **Lőrinczy György** (1860-1941): író. Apai ágon régi földbirtokos nagykállói családból származott, de fél éves korában édesanyja szűkebb hazájába, Gömörbe költöztek. Apja Rimaszombatban lett sikeres ügyvéd. Ő is ott kezdte a gimnáziumot, majd Késmárkon és Sárospatakon fejezte be. Érettségi után a pesti egyetem bölcsészeti és jogi karán tanult. 23 éves korában a rimaszombati takarékpénztár tisztségviselője lett. 1895-ben a felvidéki magyar közművelődési egyesület titkárává választotta, ettől kezdve Nyitrán élt. 1899-ben Komárom vármegye tanfelügyelője lett. A *Gömör-Kishont* c. hetilapot szerkesztette, és 1891–1893 között közel ezer cikket írt a lapba. A *Pallas Nagy Lexikonába* mintegy 200 történelmi cikket írt; a *Magyarország vármegyéi és városai* c. sorozat *Nyitra vármegye* c. kötetében (Budapest, 1899) ő írta a vármegye közigazgatásának történetét és a megyei társadalmi mozgalmak ismertetőjét. Politikai, társadalmi cikkei és elbeszélései a megyei és a fővárosi lapokban is megjelentek. Szépíróként a vidék novellistája, a népi gondolkodásmód és érzésvilág ábrázolója volt. Írói pályáját gimnazista korában versekkel kezdte. Első kötete 1881-ben Nefelejts címmel jelent meg. Verset később is írt, elsősorban mégis prózáirónak vallotta magát. Irodalmi példaképeinek Jókait és Tompa Mihályt tekintette. Kortársai közül Pósa Lajossal és Móra Ferencsel volt a legszorosabb kapcsolatban. Írói pályáját a Petőfi Társaság 1927-ben Jókai nagydíjjal tüntette ki. (Forrás: [http://www.olvass-sokat.hu/sites/olvass-sokat.hu.foiskola/files/galeria/muveszet/nagyk%C3%A1ll%C3%B3/irodalom/mtt_185_lorinczy_gyorgy.pdf](http://www olvass-sokat.hu/sites/olvass-sokat.hu.foiskola/files/galeria/muveszet/nagyk%C3%A1ll%C3%B3/irodalom/mtt_185_lorinczy_gyorgy.pdf))

¹⁶ A trianoni békeszerződés értelmében Magyarország 11 vármegyéjének (Árva, Liptó, Turóc, Szepes, Sáros, Trencsén, Ung, Pozsony, Nyitra, Bars és Zólyom) egésze, további 11-nek (Esztergom, Győr, Komárom, Hont, Nógrád, Gömör, Zemplén, Ugocsa, Máramaros, Abaúj-Torna és Bereg) kisebb-nagyobb részei kerültek a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá. Ezen a területen 2,5 millió lakos élt, ebből 1 millió 70 ezer magyar anyanyelvű. Szlovákiában 890 ezer, Kárpátalján 180 ezer magyar élt.

Csehszlovákia 1919-ben Saint Germain-en-Laye-ban szerződéses kötelezettséget vállalt a kisebbségi jogok betartására, ám ezt a kormányzat folyamatosan megszegte. Ennek következtében – és a trianoni békeszerződés állampolgárságról szóló rendelkezései 61. cikkelyének figyelmen kívül hagyásával – 1920. december végéig 105 ezer magyar kényszerült elhagyni Csehszlovákiát, akiknek többségét az elbocsátott magyar tisztviselők, pedagógusok, katonatisztek és földjüket veszített birtokosok alkották, valamint azok, akik megtagadták az új kormány által megkövetelt hűségeskü letételét. 45 ezer magyarnak nem adott a hatóság állampolgárságot, több tízezer pedig lakóhelyük elhagyására kényszerítettek, ily módon 1930-ig közel 200 községből és kisvárosból tűntek el olyan magyarok, akiknek ősei a történelmi középkortól éltek e településeken. (Forrás: Machnyik Andor: Csallóköz. Tanulmány a honismeret, az agrár- és a szociálpolitika köréből. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1993.)

¹⁷ **Ifj. Görömbei Péter** (1879-1940): Id. Görömbei Péter nagykállói esperes fia. Mindenben édesapja nyomdokait igyekezett követni. A kolozsvári és a debreceni teológiai tanulmányok után neves külföldi egyetemeken (Berlin, Genf, Párizs) is bővítette ismereteit, s a lelkészi oklevél mellett tanári diplomát is szerzett. Néhány évig tanított is a debreceni Református Főgimnáziumban, 1919-ben azonban, édesapja halála után visszatért szülővárosába, ahol őt választották lelképásztorrá. Nemcsak a szószéken követte édesapját, hanem a helytörténeti kutató és ismeretterjesztő munkában is. Otthona valóságos kulturális központ szerepét töltötte be az 1920-30-as években, ahol többek között Kodály Zoltán és Móríc Zsigmond is többször megfordult. Móríc így írt róla: „Mikor ő kalauzolt végig Szabolcs vármegyén, el kellett szédülni azon a határtalan tudáson, amellyel ennek a megyének minden zegét-zugát ezer éves történelmében s mai családjában és egész életfordulataiban ismerte”. (Forrás:

http://www.olvass-sokat.hu/sites/olvass-sokat.hu.foiskola/files/galeria/muveszet/nagyk%C3%A1ll%C3%B3/irodalom/mtt_185_ifj.pdf)

¹⁸ **üstház (katlan)**: zárt tüzhely, amely vízmelegítő, lekvárfőző, zsírsütő vagy főző üstöt foglal magában. Vályogból, téglából falazták, ritkábban sárból rakták. Az üst füstmentesen illeszkedő kerek szája alatti zárt tüztérnek lakatosmunkával készített, esetleg légjrat-szabályozóval ellátott ajtaja van. A tüztér elején a vasrostély alatt szintén vaslemez ajtóval vagy téglával, sárdugóval ellátott hamulyuk van, amelyen keresztül a

---

tűzhöz levegő jut be szabályozható mennyiségben, s amelybe a hamu, szikra lehull és összegyűlik. A katlannak füstcsatornája van. Az egyszerűbb példányok esetében a katlanok a konyha, nyárikonyha sarkába épülnek, s ilyenkor a sarokban hagynak füstelvezető nyílást. A jobb huzat kedvéért ezt falba mélyítve magasabbra is falazhatják, vagy vaslemez füstcsövekkel egészíthetik ki. A módosabb, gondosabb katlanépítésnél sípkéménybe, kaminkéménybe építik, kötik be a füstjáratot. Az üstház építése a 19. sz. második felében elmaradottabb vidékeink kivételével általánossá vált. Azokon a területeken is terjedőben volt, ahol szabad kéményeket használtak, a 20. sz. elejéig helyenként a harmincas évekig a polgári és értelmiségi háztartásokban is elmaradhatatlan építmény volt vidéken. (Forrás: Magyar Néprajzi Lexikon)

¹⁹ **Hangya Szövetkezet:** A 20. század elejétől a Hangya Fogyasztási Szövetkezetek képezték – a hitelszövetkezetek mellett – a szövetkezeti mozgalom alapvető formáit Magyarországon. 1898-ban az Országos Központi Hitelszövetkezetről szóló törvény nyomán jött létre a termelő- értékesítő és fogyasztási szövetkezetek „Hangya” központja. Az első szervezet gróf Károlyi Sándor kezdeményezésére 1898. április 12-én alakult meg egy Bars megyei szlovák faluban, s gyors térnyerésükre jellemző, hogy az első világháború előtt számuk már elérte a háromezretet. A Hangya-szövetkezetek jelentős eredményeket értek el a falusi áruellátásban, a kisparaszti árutermelés fellendítésében, a hitel- és áruuzsora leküzdésében, valamint a tejtermékek könnyebb értékesítésében. A Hangya azért lett vonzó, mert képes volt a nagybani beszerzés és értékesítés összes előnyét biztosítani a szövetkezeti tagok számára; mivel az egész ország részére nagyban vásárolt árut, így 20-30, olykor 50 százalékkal alacsonyabb árat tudott elérni. Az 1920-as években a Bethlen kormány által a Hangya szövetkezeti üzletrészéhez nyújtott állami támogatás meghatározó szerepet játszott abban, hogy a Hangya Közép-Európa egyik legnagyobb vállalatcsoportja lett mind tagságát, mind kereskedelmi tevékenységét illetően. 1940-ben több mint 2000 tagszövetkezete volt 700.000 taggal, 30 konzervgyára, 20 ipari üzeme és 400-nál több boltja. Az 1945 utáni államosítások során a teljes Hangya-vagyon – gyakorlatilag kártalanítás nélkül – lefoglalásra került, a szövetkezeti hálózatot felszámolták. A szervezetet 1947-ben főosztályként beolvasztották a Magyar Országos Szövetkezeti Központba, majd 1949-ben a nevében is megszüntették. (Forrás: <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=1572>)

²⁰ „Magánautó egy van a községben, ezenfelül működik egy közüzemi autó, a gazdavédő rendeletek óta az is igen lustán, mert ugyebár ez az autó nem is lehetne más, mint a bírósági végrehajtóé”. (Nagy Lajos: Például Nagykálló. 1934.)

²¹ Kis énekeskönyv a magyar református gyülekezetek, családok és missziói közösségek számára (Református Egyház Egyetemes Konventje, 1948.)

²² **szupplikáció:** A magyarországi protestáns egyházak az ellenreformáció után (az egyházi adó szedésének tilalma, a megszüntetett stóla stb. miatt) önkéntes adományokból, felajánlásokból tartották fenn magukat. Államsegélyt, illetve településüktől kisebb földbirtokot az egyházközségek csak a 19. század második felétől kaptak. Egyes kollégiumok az egyházközségek jóvoltából (Debrecen), mások fejedelmi adományokból (Nagyenyed, Sárospatak) fedezték működésüket. A kifejezetten diákjóléti és iskolafenntartó adományokat maguk a diákok gyűjtötték a legációk, szupplikációk alkalmával. Ez utóbbi két jövedelemszerző kiszállási formát előbb 1784-ben tiltotta meg a császár, majd jó száz évvel később maga a református konvent törölte el, idejétmúltnak ítélve. 1945-ben a szupplikáció hagyományának újjáélesztését a szükség, az elvesztett alapítványok legalább részleges pótlásának igénye tette indokolttá. Ugyanakkor a világháború utáni lelki inséges időkben a kollégium vezetése azt is fölismerte, hogy a szupplikációs kiszállás egyben igehirdetés, szolgálat is. Ezért vezették be a több hetes szupplikációs előkészítőt és az eskütételt is, amelynek révén a diákság átértézte saját felelősségét. A csoportok professzor, tanár vezetői, teológusai prédikációval, köszöntő beszéddel, a diákok műsorral, ének- és zeneszámokkal készültek, többször iratterjesztést is végeztek. A gyűjtőutak bevételeit a református kollégiumok intézményei – a gimnázium, a tanítóképző és a teológia – és diákjai között arányosan osztották el; volt úgy, hogy a könyvtár, egy-egy szertár bővítését vagy az imaterem felújítását is ezekből a pénzekből fedezték. (Forrás: Bilkay Ruth – Laczkó Gabriella: Szupplikáció a Sárospataki Református Kollégiumban 1945–1951, *Acta Patakina* X., Sárospatak, 2002.)

²³ **Bethesda Kórház.** Eredetileg a Németajkú Református Leányegyház kórházaként jött létre 1866-ban. 1872-ben a zuglói Hermina úti Bartl-villába költözött, és 1909-től kezdve a Magyar Református Egyház diakonissza kórházaként működött a Filadelfia Diakonissza Egylet fenntartásában az 1950-es évekig. Az államosítás után Apáthy István kórház néven gyermekkórházzá alakult, majd 1992-től - a Magyarországi Református Egyház Bethesda Gyermekkórháza néven – ismét egyházi tulajdonban működik. (Forrás: Géra Eleonóra Erzsébet: Református karitatív intézmények a magyar fővárosban 1850-1952. Doktori disszertáció, Budapest, 2006.)

---

²⁴ **Gaal Sándor** (sz. 1967): református lelkész, esperes, egyetemi docens. Tanulmányait a Debreceni Református Teológiai Akadémián végezte, majd ösztöndíjjal Hollandiában, a Kampeni Teológiai Egyetemen tanult. 1992 óta Ramocsaházán és a szomszédos Nyíribrony községben lelképásztor. A Debreceni Református Hittudományi Egyetemen a Missziói és Felekezettudományi Tanszék docense, 2005-től tanszékvezető. Budapesten a Protestáns Missziói Tanulmányi Intézet Kuratóriumának tagja, s a Nyírségi Egyházmege misszió előadója. 2009-től a Nyírségi Református Egyházmege esperese. (Forrás: Északkeleti Almanach; http://napkeletnepe.blog.hu/2012/07/12/gaal_sandor)

²⁵ 1953-tól 1969-ben bekövetkezett haláláig Kulcsár Dezső volt a Debrecen Kossuth utcai gyülekezet (a Verestemplom) lelképásztor, aki közben először a Debreceni Egyházmege esperese, majd a Tiszántúli Egyházkerület főjegyzője is volt. (Forrás: <http://www.verestemplom.hu/magunkrol/>)

²⁶ **Bartha Tibor** (1912-1995): református lelkész, teológiai tanár, püspök. 1930-tól Debrecenben, majd 1934-től Halléban, Marburgban, Baselben folytatott teológiai tanulmányokat. 1938-ban a Debreceni Egyetemen teológiai doktori oklevelet szerzett. 1934-ben Hajdúhadházon, Sápon, Debrecenben, Csaolcon segédlelkész. 1941-1945-ben Munkácson vallásoktató lelkész volt, 1943-ban Debrecenben szentelték lelkésszé. 1945-től Csaolcon lelképásztor, majd 1949-től Berekfürdön segédlelkész és a lelkészotthon vezetője. 1952-től Debrecenben szolgált, 1958-ig a Debrecen-Árpád-tér, majd a Debrecen-Nagytemplom keleti rész lelkésze, 1953- és 1958 között a Debreceni Református Teológiai Akadémia teológia tanára. 1958-ban választották a Tiszántúli Egyházkerület püspökévé, ugyanebben az évben került be a törvényhozásba a Hazafias Népfront Hajdú-Bihar megyei listájáról. 1988-ig volt országgyűlési képviselő, 1964-től 1989-ig az Elnöki Tanács tagja, 1968-tól a Hazafias Népfront Elnökségének és Országos Tanácsának is tagja volt. 1986-ig állt az egyház élén mint az Egyetemes Konvent és Zsinat lelkési elnöke. A Keresztyén Békekonferencia tagja, a Békekonferencia Tanácsadó Bizottságának alelnöke, 1959-től 1980-ig a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöke volt, Az Egyházak Világtanácsa KB tagja 1958 és 1983 között. Nevéhez fűződik a szolgálat-teológia elvének kidolgozása. (Források: *Magyar Egyháztörténet*. Szerk. Szépné Czippán Noémi, Szép Sándor, Pápa, 2004. http://www.tortelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3462&catid=43:b&Itemid=67&lang=hu)

²⁷ A Magyar Köztársaság kormánya és a Magyarországi Református Egyház Zsinati Tanácsa között 1948-ban kötött egyezményből; „5./ (...) Arra az átmeneti időre, mialatt a református egyház anyagi tekintetben megerősödhetik, a Magyar Köztársaság kormánya kinyilvánítja készségét egyházi államsegély folyósítására az alábbiak szerint:

a./ A személyi államsegély (kongrua) eddigi, a köztisztviselői fizetésekhez viszonyított mértékét a Magyar Köztársaság 1948. június 30-tól december 31-ig és onnantól kezdve 5 éven át biztosítja. A személyi járandóságoknak ez az összege 25%-kal csökken 1954. január 1-jével, a fennmaradó 75%-nyi összeg folyósítását biztosítja a kormányzat 1958. december 31-ig. 1959. január 1-jétől 1963. december 31-éig a jelenlegi államsegély 50%-át kell folyósítani, 1964. január 1-jétől 1968. december 31-ig a jelenlegi államsegély 25%-át, 1968. december 31-ével minden államsegély megszűnik”.

Az állam a pénzügyi támogatásokat ígértéhez híven folyósította, és sem a személyi, sem a dologi támogatások degresszivitását nem hajtotta végre. Figyelemre méltó azonban, hogy a lelkési államsegély kezdettől fogva csupán 500-700 Ft között mozgott. Ezért a lelkészek sok esetben másodállás vállalására kényszerültek. Amikor azonban valamilyen világi munkát vállaltak, azzal vádolták őket, hogy ezt arra is használják, hogy a rendszer ellen „agitáljanak”. Az államsegély némileg pótolta a lelkészek megélhetési gondjait, ugyanakkor fokozta a politikai hatalomtól való függőséget, megkötöttséget és a kiszolgáltatottságot. A kongrua utalása arra is szolgált, hogy a politikai hatalom a lelkészek fizetését állami járandóságként propagandaeszközzel használja. Így a gyülekezetek tagjait arra biztatta, hogy lelkészüknél kongruán felül járandóságot ne fizessenek. Az államsegély folyósítása 1951-től az Állami Egyházügyi Hivatalon keresztül történt, ami 1956-tól a Művelődési Minisztérium egyik osztályaként működött. A megyei tanácsok művelődési osztályának egyházügyi főelőadója a megye területén minden egyes lelkészt és hitoktatót szemmel tartott. Felléphetett a megállapodásoktól eltérő vagy azokat megszegő egyházi személyekkel szemben, valamint javaslatot tehetett a Művelődési Minisztérium Egyházügyi Hivatalának egyházi személyek államsegélyének folyósítására, illetve megvonására.

Az államsegély 1968-ban nem szűnt meg. Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottsága 1968-ban megállapította: „Az államsegély folyósításának megszüntetése, vagy mértékének nagyobb csökkenése káros politikai következményekkel járna”. Különböző nyugati egyházi szervezetek ajánlatokat tettek, hogy teljes összegben kifizetnék az állam által nyújtott anyagi segélyt. Az MSZMP KB PB a „politikailag káros” következményeket a nyugati segítségben látta. Majd úgy határoztak, hogy 1975-ig az 1968. évvel azonos összegű – tehát évi 68 millió forint – államsegély maradjon. Az államsegélyt a szocialista rendszer végéig

---

folyósították. 1983. február 15-én az MSZMP KB PB határozatában megerősítette, hogy „az államsegély jól szolgálja egyházpolitikai érdekeinket.” (Forrás: Erdős Kristóf: A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház 1948-as egyezményének vizsgálata I-II. In: *Ring Magazin*, 2007. május)

²⁸ **Dr. Boros József** (1926 – 2011): jogász, egyetemi tanár. 1950-ben avatták doktornak a Pázmány Péter Tudományegyetemen, de már ezt megelőzően, 1949 novemberében aljegyzőnek nevezték ki a Szolnoki Törvényszékhez. 1952 szeptemberétől a Pásztói Járásbíróságon tevékenykedett, 1955-től a Hatvani Járásbíróságon volt beosztott bírósági elnök, majd 1958 őszétől a Gyöngyösi Járásbíróságnak előbb megbízott, majd kinevezett elnöke lett. 1967-ben a minisztérium ajánlatát elfogadva a Debreceni Megyei Bíróság elnökhelyettesévé nevezték ki, a közte és a helyi pártalapszervezet között kialakult konfliktusa miatt azonban 1974-ben kérte a felmentését. Nyugdíjazásáig, 1987-ig tanácselnökként, majd – már nyugdíjasként – 1993-1995 között tanácsadóként segítette a kezdő bírák munkáját. Az 1970-es évek második felétől egyre gyakrabban vett részt a jelentősebb törvénytervezetek előkészítő munkájában, és az 1980-as évek elején tagja volt a Polgári perrendtartás módosításának előkészítésére létrehozott kodifikációs bizottságnak is. Az 1970-es évek végétől jogi tantárgyakat oktatott a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem debreceni kihelyezett tagozatán, és részt vett a Debreceni Agrártudományi Egyetemen a jogi ismeretek oktatásában is, ez utóbbi elismeréseként címzetes egyetemi docensnek nevezték ki. 1978-ban az igazságügyi miniszter „Bírósági tanácsos” címet adományozott neki, 1993-ban „A Magyar Köztársaság Érdemrend Tiszti Keresztje” kitüntetést vehette át. (Forrás: http://www.birosag.hu/sites/default/files/2013_06_12_szakmai_eletut_boros_jozsef_1.pdf)

²⁹ 1950-ben 140 járás volt Magyarországon, melyek jelentősége a tanácsrendszer kialakulásával fölértékelődött; a járási tanácsok ellenőrző-irányító szerepre tettek szert a községek és – 1950–54 között – a városok többsége felett. Míg a járási tanácsok szinte minden ügyben első fokú feladatot és hatáskört láttak el, addig a községek szerepe pusztán formálissá degradálódott. 1956 után ez a tendencia megfordult, a következő évtizedekben a járások szerepe, jelentősége fokozatosan elveszett. Az 1950-es évek első felére még jellemző járási szintű – főként járásbíróságokat és járási ügyészségeket, de akár járási kultúrotthonokat létrehozó – intézménytelepítés 1956 után ellenkező tendenciát vett, megindult az intézményelvonásoknak, összevonásoknak egészen a járások 1984-es megszüntetéséig tartó folyamata. Az 1960-as évektől tömegessé vált a községi közös tanácsok alakítása és a járások fokozatos összevonása, átszervezése, aminek következtében számuk 1983-ra szinte megfeleződött. Az 1971-es III. Tanács törvény szerint a járás megszűnt tanácsos szintű lenni. Ezzel még a formális önkormányzati jellege is megszűnt a járásoknak. A járási tanácsot felváltó járási hivatal elnevezésében is jelezte, hogy a járások a megyék hivatalai lettek. 1983 decemberében a járások megszüntetéséről aprócska jogszabály-módosítások adtak csak hírt, melyek a következő év január 1-jétől léptek hatályba. (Forrás: <http://www.terport.hu/vezercikkek/jarasok-a-magyar-kozigazgatas-torteneteben>)

³⁰ Eredeti, Péterfia utcai épületéből a Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma 1972-ben, politikai indítékú „eladás” után költözött át a Kollégium hátsó udvarába, az egykori egyetemi internátus épületébe. (Forrás: <http://www.drkg.hu/magunkrol/iskolatortenet>)

³¹ Dr. Balogh József, aki egyben a Debreceni Egyházmegye gondnoka is volt, 1968-tól 1988-ban bekövetkezett haláláig volt a Debrecen Kossuth utcai gyülekezet (a Verestemplom) főgondnoka. (Forrás: <http://www.verestemplom.hu/magunkrol/>)